

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
PEDAGOGIKA FAKUL`TETI
MUSIQA TA`LIMI KAFEDRASI

Toshpo'latova Go'zal Erkin qizi

5111100- Musiqa ta`limi yo'nalishi bo'yicha
bakalavr darajasini olish uchun

“Boshlang'ich sinflarda musiqa madainiyati darslarini o'tish
texnologiyasi”
mavzusida yozgan

Bitiruv malakaviy ishi

Ilmiy rahbar: o`q. M.Qurbanova

“Himoyaga tavsiya etildi”

Fakultet dekani:

*_____ dots. Sh.Nurillayeva
“_____” 2018 yil*

MUNDARIJA

Kirish	3
1-bob. Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati darslarini texnologiyasi mazmuni.	7
   1. 1. Boshlang‘ich sinf musiqa madaniyati darslarida musiqaviy faoliyat turlari	7
   1. 2. Maktabda musiqa ta’limining asosiy maqsadi.....	17
2-bob. Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati darslarini o‘tish texnologiyasi doir uslubiy ishlar.....	25
   2.1. Musiqa madaniyati darslarini o‘tishda musiqiy faoliyat turlarini qo`llash uslublari	25
   2.2. Boshlang‘ich sinflarda musiqa darslarini rejalashtirish va uni o`tish texnologiyasi.....	33
   2.3. Tajriba – sinov ishlari natijalarini aniqlash.....	55
Xulosa.....	61
Foydalanilgan adabiyotlar.....	63

K I R I S H

Mavzuning dolzarbligi: Milliy istiqlol mafkurasining mamlakatimizning birinchi Prezidenti Islom Karimov tomonidan asoslab berilgan g‘oyalaridan biri, Vatan ravnaqi g‘oyasini ilgari surar ekan ekanmiz bu g‘oya «har bir yurtdoshimizni o‘zining ma’naviy kamoloti uchun yuksak mas’uliyatni his etishga, o‘z manfaatlarini shu yurt, shu xalq manfaatlari bilan uyg‘unlashtirib yashashga da’vat etadi».¹

Shuning uchun maktabdagи “Musiqa” fani o‘quvchilarni faqat ahloqiy-estetik jihatdan esam, balki har tomonlama tarbiyalash va kamol toptirishning yo‘li deyishi mumkin. Shunday ekan, maktabda musiqa san’atining yosh avlodga kuchliroq ta’sir ko‘rsatishi faqat uni faol hamda chuqur idrok etilishi, emas, balki o‘quvchilarning shu san’at bo‘yicha mustaqil bilim faoliyatini shakllantirishi va rivojlantirishni ham taqozo qiladi. Ayniqsa musiqa madaniyati darslarini o‘tishda o‘quv materiallar ustida ishlashdan unumli foydalansak o‘quvchilarda diqqat e’tiborlikni, ijodiy tashabbuskorlikni yanada oshiradi.

Bugungi kunda musiqiy ta’limning sifati, samaradorligi butkul o‘qituvchi zimmasiga, uning izlanuvchanligi, fidoiyligi, o‘z mas’uliyatini qay darajada xis etishiga bog‘liq bo‘lib qoldi. Har bir musiqa o‘qituvchisi o‘zi o‘qitayotgan sinf o‘quvchilari o‘quv yili yakunida fanlardan egallashlari lozim bo‘lgan bilim, malaka, ko‘nikmalar mezoni talablari darajasida bilim, malaka va ko‘nikmalariga ega bo‘lishiga erishishi kerak. Shunday ekan darslarni qanday usul bilan olib borish masalasini o‘qituvchi ehtiyyoriga berish maqlul deb bilamiz. Lekin o‘qituvchi aniq maqsad bilan faol va fidokorona mehnat qilishi, darsning har bir bosqichiga mas’uliyat bilan yodoshmog‘i lozim. Shuningdek, o‘quvchilarga puxta bilim berish va darsning samaradorligini oshirish uchun unga ijodiy va yangicha yondoshib, zamonaviy darslar tashkil qilmog‘i kerak. Oshkor aytish mumkinki, hozirgi kundagi darslarimiz kundan-kunga bolalarimizni zeriktirib qo‘yadigan tartibda olib borilyapti. Ko‘pgina o‘qituvchilar hanuzgacha darsni tashkil etish, o‘tilgan mavzuni takrorlash va o‘quvchilar bilimini baholash, yangi mavzuni

---

¹ Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar.-T., O‘zbekiston, 2000 y, 51-52 betlar.

bayon etish, uni mustaxkamlash va uygaz vazifa topshirish bilan chegaralanib kelmoqdalar. Bunday dars hozirgi kun talabiga mutlaqo javob bermaydi. Demak dars jarayonida o'quvchini faollashtirish, mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan qilib etishtirish lozim. Hozirgi kunda o'qituvchilardan talab etilayotgan narsa, o'quvchilarni faolligini kuchaytirish, chunki faollik bor joyda onglik bo'ladi.

Darslarni zamonaviy usulda tashkil etish uchun bir qator metodik va musiqiy-pedagogik talablarga qattiy rioya qilish lozim. Birinchi navbatda o'qituvchi nazariy va metodik tomondan yaxshi qurollangan va o'z kasbining jon kuyar fidoiysi bo'lmos'h'i kerak. Ikkinchidan esa, musiqa madaniyati darslarini rejallashtirish musiqa darslari samaradorligini ta'minlaydi. Shuningdek, o'zi o'qitayotgan sinf o'quvchilarini o'z farzandi mehri bilan sevishi va o'z oldiga yosh avlodni kelajakning etuk hamda barkamol avlodi etib tarbiyalashdek murakkab va masuliyatli vazifa turganini unutmasligi kerak. Uning bu kuchidan mazmunli va unumli foydalanish musiqa o'qituvchisining kasbiy malakasiga bog'liqdir .

Yosh avlodni yuksak madaniyatli, estetik didi yuqori darajada rivojlangan komil insonlar qilib tarbiyalashda musiqa ta'limining ahamiyati biqiyosdir. Biz ushbu malakaviy bitiruv ishimizda yangi o'quv dasturi asosida musiqa ta'limining mazmuni va mohiyati. Davlat ta'lim standart va o'quv talabi asosida musiqa ta'limining mohiyati, musiqa tarbiyasining shakllari, musiqa ta'limining mazmuni, haqidagi qisqacha to'xtalib o'tamiz.

O'quvchilarni izlanishga undash, ta'lim jarayonida hamkorlik munosabatlarini tashkil etishda dars samaradorlighini oshirishning o'rni beqiyos. Chunki mavjud ta'lim jarayonida o'quvchilarga bilimlar tayyor holda berilmasdan, ularning o'zlari muammolarni hal etishga yo'naltiriladi va bu jarayonda yangi bilimlarni egallaydilar. Musiqa ta'limining samaradorligini oshirishning o'quvchilar tafakkurini o'stirishdagi o'rnini inobatga olgan holda bitiruv malakaviy ishimiz mavzusini Umumiyligi ta'lim maktabdagi musiqa o'qitishining asosiy maqsadi o'quvchilarni g'oyaviy, hissiy va ahloqiy tarbiyalash, ularda musiqa madaniyatini tarkib toptirish orqali umumiyligi madaniyatining yuksalishiga ta'sir ko'rsatadigan va shaxsni ma'naviy shakllantirishdan iboratdir.

Davlat ta’lim standart va yangi o‘quv dasturi talabi asosida dars mazmuni musiqa darsidagi faoliyat turlarining darsning umumiyligi mazmuniga buysundirish, musiqa ijodkorligi, raqs va ritm cholg‘u xarakatlar chapak va bolalar cholg‘u asboblarida chalish kabi faoliyat turlarini dasturga ilk bor kiritilishi boshlang‘ich sinflarda musiqa darsini o‘qitishda musiqa o‘qituvchisi oldiga muhim muammolarni hal qilishni qo`yadi. Ma’lumki musiqa o‘qitishning mavjud holatidan yangi dastur talabi asosida darslarni rejalashtirib o‘tishi mazmuni va mohiyati bilan dolzarb vazifadir.

Shundan kelib chiqqan holda biz o‘z malakaviy bitiruv ishimiz mavzusini “**Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati darslarini o‘tish texnologiyasi**” deb tanladik

Bitiruv malakaviy ishning maqsadi: Musiqa madaniyati darslarini rejalashtirish va uni olib borishni tashkil etish orqali o‘quvchilarni o‘quv materiallarni imkoniyatlaridan xabardor qilish, ularda musiqa tinglash qo‘sishini jamoa bo‘lib kuylash ko‘nikmasini tarbiyalash.

Tadqiqotning obe’kti: O‘rta maktabda boshlang`ich sinf musiqa madaniyati fanini.

Tadqiqotning obe’kti: O‘rta maktabda boshlang`ich sinf musiqa madaniyati fanining o‘qitilishi va mashg‘ulotlari jarayoni.

Tadqiqotning vazifasi: obe’ktidan kelib chiqib qo‘yidagi vazifalar belgilab olindi.

- Musiqa darslarini rejalashtirishda musiqiy faoliyat turlariga izoh berib chiqish.
- Musiqa madaniyati darslarini o‘tishda boshlang`ich sinf musiqiy faoliyat turlarini qo`llash uslublari orqali o‘quvchilarda musiqa madaniyati darslariga bo‘lgan qiziqishlarni orttirish.
- Boshlang`ich sinf musiqa madaniyati darslarini rejalashtirish va uni o‘tishning yil, chorak, dars mavzulari hamda musiqiy faoliyatlar asosida tashkil etilishining shakl va usullarini ishlab chiqish.

Tadqiqotning metodologik asosini Markaziy Osiyo mutafakkirlarining musiqa san'ati va uning tarbiyaviy ahamiyati haqidagi fikrlari;

O'zbekiston Davlatining "Ta'lism to'g'risida"gi Qonun " Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi", milliy musiqaviy qadriyatlarini tiklash to'g'risida, xalq ta'limi va musiqaviy qadriyatlarini tiklash to'g'risida, estetik tarbiya sohasida chiqarilagan farmonlari va xujjatlari tashkil etadi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyati shu bilan aniqlandiki, boshlang`ich sinf musiqa madaniyati darslarini rejalashtirish va uni olib borishni tashkil etish orqali musiqa darslarini samaradorligini oshirish va uni ommalashtirish hamda "musiqa madaniyati" fanini o'qitishda o'qitish uslublarini samarali qo'llash mumkin.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, xulosa va adabiyotlar ro'yxatlaridan iborat.

1-bob. Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati darslarini texnologiyasi mazmuni

1. 1. Boshlang‘ich sinf musiqa madaniyati darslarida musiqaviy faoliyat turlari

O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi qonuni, shuningdek, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablari asosida ta’lim tizimida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar ta’lim muassasalaridagi barcha o‘quv fanlari qatorida musiqa bo‘yicha ham mutaxassislar zimmasiga yangi - yangi zamонавиј dolzarb vazifalarni yuklamoqda. Zотан, musiqa birinchi navbatda yoshlarning ma’naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishga, ularda milliy g‘urur va vatanparvarlik, nafosat va badiiy didni o‘sirishga xizmat qilib, pirovardida ularni haqiqatgo‘y komil inson qilib tarbiyalashga o‘z hissasini qo‘sadi. “Musiqa inson his-tuyg‘ularini, orzu-umidlarini, hohish-istikclarini o‘ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg‘ulariga faol ta’sir etadi. Musiqa ham fan, ham san’atdir”²

Shundan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, musiqa tarbiya jarayonida o‘quvchilarga musiqiy bilim berish, qo‘sish quylashni o‘rgatish va ularni estetik jihatdan tarbiyalash bilan chegaralanib qolmasdan, yoshlar ongiga milliy istiqlol mafkurasi g‘oyalarini singdirishda musiqa imkoniyatdan samarali foydalanish zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlariga muvofiq musiqa madaniyati fani musiqa tinglash, jamoa bo‘lib kuylash, musiqa savodi, musiqa ijodkorligi singari to‘rtta tarkibiy qismdan iborat. Albatta, har bir darsda bu tarkibiy qismlar bir biri bilan bog‘langan ravishda o‘tiladi va ular har darsda turli variantlarda o‘rin almashib kelishi mumkin. Darsning maqsadi esa o‘z navbatida tarbiyaviy maqsad, ilmiy maqsad, bilimlarni rivojlantiruvchi

---

² Asafyev B. V. Muzikanaya forma kak protsess. L.: Gosud. muz. izd., 1973g., -24str

maqsad, kasbga yo‘naltiruvchi maqsad hamda milliy mafkura g‘oyalarini singdirish maqsadi kabi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

Bu maqsadlar ham albatta bir – biri bilan bog‘langan holda amalga oshiriladi. Dars mavzusi maqsadlardan kelib chiqqan holda o‘qituvchi har bir jarayonida o‘quvchilar ongiga milliy istiqlol mafkurasi g‘oyalarini muntazam ravishda singdirib borishi lozim. Buni amalga oshirish uchun o‘qituvchi o‘zining keng dunyoqarashi, pedagogik –psixologik bilimi, notiqlik qobiliyati va kasbiy mahoratidan unumli foydalangan holda har bir darsga ijodiy yondashishi zarur bo‘ladi. Bu esa o‘qituvchidan hozirgi davrda dunyoda sodir bo‘layotgan voqealar, ichki va tashqi siyosat siyosiy ijtimoiy vaziyatni tinmay o‘rganib, tahlil qilib, turishni va bu bilimlarni darsda o‘quvchilarni yoshiga mos ravishda tushuntira olishi talab qiladi.

Milliy qadriyatlarimizning muhim tarkibiy qismi, muayyan ma’noda, uning tayanchi bo‘lgan milliy musiqasiz inson, binobarin, xalq ruhiyatining kuchini, uning his-tuyg‘u va kechinmalarini anglash mumkin emas. Shu ma’noda aytish mumkinki, xalqimiz, xususan, yoshlarning musiqiy didi va madaniyatini yuksaltirmay turib, ma’naviy hayotimizda paydo bo‘layotgan va asoratli iz qoldirayotgan ayrim og‘riqli masalalarni bartaraf etishning imkonи yo‘q. Prezidentimiz zikr etganidek; “Bizning milliy an‘analarimizga odob axloq qoidalariga mutlaqo to‘g‘ri kelmaydigan kliplar, turli tillardagi so‘zlarni qovushtirib yoki talaffuzini ataylab buzib aytish kabi nomunosib xarakatlarni ayrim yosh ijrochilar o‘zi uchun qandaydir bir yangicha uslub deb bilayotgani, menimcha, san’atni, uning mohiyati va ahamiyatini tushunmaslikdan boshqa narsa emas. Madaniy jamoatchiligidan, avvalom bor musiqashunos olimlar, ustoz san’atkorlar, kompozitorlar, yozuvchi va jurnalistlar, ko‘p sonli san’at ixlosmandlari bunday masalalar yuzasidan o‘z fikirlarini ochiq bildirib borishi, shu tariqa yoshlарimizga to‘g‘ri tarbiya berishimiz ham qarz, ham farz, deb uylayman”.³ Buning uchun esa ta’lim muassasalarida o‘tilayotgan musiqa darslari

---

³ I.Karimov “Yuksak ma’naviyat –yengilmas kuch” Toshkent: 2008-y 142-b

sifatini tubdan yaxshilash, musiqa o‘qitish metodlarini takomillashtirish, yosh avlod qalbiga milliy musiqiy ohanglarni singdirish, ularning musiqiy did va madaniyatini yanada yuksaltirish zarur.

Ma’lumki, maktabda musiqa ta’limining asosiy maqsadi o‘quvchilarning musiqaviy madaniyatini tarkib toptirish uchun qo‘yidagi vazifalarni bajarish tavsiya etiladi:

1. Musiqaviy qobilyatlar tarbiyasi bundan o‘quvchilarning musiqa o‘quvi, ritm tuyg‘usi, musiqa xotirasi, melodik va garmonik o‘quvi, tembr o‘quvi kabi muhim qobilyatlarini rivojlantirish va shuning vositasi vokal-xor hamda musiqa idroki malakalarini shakllantirish lozim. Bu vazifalarni amalga oshirishda har bir o‘quvchini alohida o‘rganish, undagi musiqaga bo‘lgan qiziqishni ko‘chaytirish va sinfning imkoniyatlarini aniq. Hisobga olgan holda repertuar tanlash, turli pedagogik usulardan unumli fodalanish muhim rod o‘ynaydi.

2. Badiiy –estetik tarbiya.

Estetik tarbiyaning tarkibiy qismi bo‘lgan musiqaviy tarbiya badiiy tarbiyasining yorqin namunasidir. Zero musiqa darslari asosan, musiqa asarlari vositasida amalga oshadi. Shunday ekan, o‘quvchilarni har bir musiqa asarning diqqat e’tibor bilan tinglab, ulardagi musiqiy tovushlar vositasida gavdalantirilgan badiiy obrazlarni yorqin tasavvur etish hamda ularga to‘g‘ri badiiy baho bera olishga o‘rgatib borish zarur. Bunga musiqa san’atiinng badiiy mohiyatini, uning tur va janrlarini o‘quvchilarga to‘g‘ri tushuntirib berish katta yordam beradi. Xususan har bir janr o‘rganshda san’at ustalari ijrosidagi badiiy yuksak musiqa asarlarini namuna sifatida tinglash o‘quvchilar badiiy didining tarkib topishida muhim rol o‘ynaydi.

3. Ahloqiy va aqliy-tafakkur tarbiyasi. Milliy madaniyatimiz bobokoloni Abu Nasr al-Farobiy musiqaning shaxs kamoloti shaklalnishiga ijobiy ta’sirini qo‘yidagicha bayon etadi. “Bu fan shu ma’noda foydaliki, kimning fe’li-atvori muvozanatni yo‘qotgan bo‘lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarni kamolotga yetkazadi va muvozanatda bo‘lmaganlarning muvozanatini saqlaydi. Bu fan tanning sog‘ligi uchun ham foydalidir”. Atoqli pedagog V. A. Suxomlinskiy ham

musiqa san'ati ulkan tafakkur manbai, usiz bolaning aqliy rivojlanishiga erinib bo'lmasligini e'tirof etgan. «Musiqa» so'zining lug'aviy ma'nosi «voqelikni ovozli, badiiy obraz, kuy orqali ifodalovchi sa'nat turi» deya talqin qilinadi. «Musiqa san'atning ifodali turi tizimiga kiradi. Musiqa ham voqeа-hodisalarни ifodali aks ettiradi. Ammo u me'morchilikdagi kabi fazо va moddiy ashо o'lchovlari bilan belgilanmaydi. Musiqa ko'rish orqali emas, balki eshitish vositasida idrok qilinadi. Musiqa mavzui o'z xususiyatiga ega bo'lib, inson va voqelikdagi barcha tomonlarni qamrab ololmaganligi uchun, eng avvalo, inson ichki ma'naviy dunyosini, uning tuyg'u va kayfiyatini ifodalaydi... musiqa voqelikning his-tuyg'uli qiyofasini yaratadi.»⁴

Bundan ko'rinadiki, musiqaning asosi ohang va tovushlar hisoblanadi. Lekin aytish o'rinlik, musiqa tabiatdagi ohanglarga shunchaki taqlid qilish, ularni qanday bo'lsa shundayligicha takrorlash emas, balki tabiiy ohanglarga insoniy mazmun berish, ularni to'laroq va yorqinroq aks ettirishdir. Zotan, har bir musiqa asarida ijodkorlarning ma'lum g'oyasi yoki biror badiiy mazmun bo'ladi. Musiqaning mazmuni o'quvining g'oyaviy emotsiyonal hissiyoti faol kechishi natijasida idrok etiladi. Shuning uchun to'g'ri tarbiyalangan musiqaviy badiiy idi musiqa asarinng g'oyaviy va badiiy muzmunini chuqur anglashda katta rolb o'ynaydi. Demak, ahloqiy va aqliy-g'oyaviy tarbiya badiiy tarbiyasining ichki mazmunidir. Bu vazifani amalga oshirishda halq musiqasi va kompozitorlar asaralrining mohiyatini, ularning tuzilishi jihatida farqini janr tuzishlarini o'rgansh zarur. Bunda atoqli san'atkorlar ijodi biln tanish ular yashagan davrni bilish, ular yashagan davrni bilish ular yaratgan asarlarni musiqiy pedagog jihatdan tahlil etib o'rganish mashho'r asarlar taqdiir va tarixi bilan tanishish muhim rolb o'ynaydi.

O'rganiladigan asarlar badiiy va g'oyaviy jahitdan yaxlit tassurot qoldirishi uchun ularni ma'lum mavzu asosida o'rganish maqsadga muvofikdir. Bunday mavzular bir yoki bir necha dars asosida musiqa qonuniyatları, ijrochilik turlairi yoki uning ifoda vositasi bo'lgan ma'lum mazmun bilan bog'lanishi mumkin.

---

⁴ E.Umarov. Estetika T.: "O'zbekiston", 1995y., -210–bet

Masalan: “Lad nima?”, “Xalq musiqa ijodi”, “Bastakorlik va kompozitorlik ijodi”, “Musiqiyy-epik dostonlari”, “Katta ashula janri”, “Maqomlar”, “O‘zbek musiqasida ijrochilikuslublari”, “Musiqaning oddiy shakllari” “Qo‘sishqlarda kuplet shakllari”, “Syuita shakli” Simfonik asarlar janrlari Musiqiy sahna asarlari va boshqalar shular jumlasidandir.

Garchi mazkur mavzu tuzimi uslubi yangi dastur tarkibida ishlab chiqilayotgan bo‘lsa-da, ammo bu narsa keng o‘qituvchilar tajribasiga g‘am tayangan bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Asarni badiiy yaxlit idrok qilish ikkinchidan, dars tuzilishiga g‘am bog‘liq. Darsda turli musiqiy faoliyat turlarini musiqa tinglash. Ashula aytish, asarni musiqiy pedagogik tahlil etish, musiqaning badiiy xususiyatini ayrim harakatlarda ifodalash va hokoza yagona maqsad sari yo‘llash va bu bilan darsnimazmunan qiziqarli tashkil etish kopleks dars tipiga kiradi. Darsda faqatgina ashula aytib bolalarni zeriktirishga yo‘l qo‘ymaslik lozim. Bu ularning qiziqishini so‘ndiradi va ovoz apparatlariga ziyon yetkazadi.

Dasturda turli musiqiy faoliyatlarni qo‘llash bilan darsning o‘ziga xos badiiy kompozitsiyasini vujudga keltirish mumkin. Darsning asosiy faoliyat turlarini darsning mantiqiy yaxlitligidan ajratmagan holda qo‘yidagilarga e’tibor berishadi.

Ashula aytish. “Barchamizga ayonki, kuy-qo‘sishqqa, san’atga muhabbat, musiqa madaniyati xalqimizda bolalikdan boshlab, oila sharoitida shakllanadi. Uyida dutor, doira yoki boshqa cholg‘u asbobi bo‘limgan, musiqaning hayotbaxsh ta’sirini o‘z hayotida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Eng muhimi, bugungi kunda musiqa san’ati navqiron avlodimizning yuksak ma’naviyat ruhida kamol topishida boshqa san’at turlariga qaraganda ko‘proq va kuchliroq ta’sir ko‘rsatmoqda”.⁵ Dasturga turli vokal va musiqiy xususiyatga ega bo‘lgan qo‘sishqlar kiradi. Vokal-xor ishlari yuzasidan ularning har biri ma’lum malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. O‘qituvchi sinf imkoniyatlarini hisobga olgan holda yil davomida o‘rgatish uchun 10-12 ta qo‘sishq tanlaydi va ularning

---

⁵ Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008, 141 bet.

vokal ijrochilik darjasи va badiiy mazmuni mакtab hayotiga mosligini inobatga olib, ularni ma'lum tartibga soladi.

O'qituvchi tanlangan musiqa asarlarini muayan bir tartibga solar ekan, o'quvchilarning ovoz hajmi ishtiyoq va zavqi, musiqa va ashula sohasidagi tayyorgarligini e'tiborga olish lozim. O'quvchilarga musiqiy tarbiya berishning negizi xorda ashula aytishdir, chunki musiqaga bo'lgan qobiliyatini o'stirish, musiqaga san'atga bo'lgan mehr va qiziqishni oshira borish vazifasi o'quvchilarinng oshira borish vazifasi o'quvchilarning o'z faoliyati jarayonida muvaffaqiyatli bajariladi.

O'quvichlarinng kuyi sinflarda olgan vokal-xor malakalari takomillashadi, bu malakalar ashulaning to'g'ri va ta'siri aytishini ta'minlaydi, bolalr ovozning yaxshilanishiga va parvarish qilinishiga yordam beradi.

Diksiyaning aniq va ravshanligi ashulaning tushunarli bo'lishiga yordam berib, uning badiiy obraz etishiga ko'maklashadi.

Bolarning ovoz apparatlari, musiqa o'quvi yoshga qarab o'sadi. Shuning uchun ashula aytish malakalari, ovozning assosiy elementlari: nafasni rejaga solish, tovush hosil qilish, diksiya soz ansambl dasturda har qaysi o'quv yili uchun alohida-alohida beriladi. Ta'lim jarayonida bu elementlarning hammasi bir-birigao'zviy bog'lanib boradi. Yuqorida ko'rsatilgan elementlarning har biri hamma sinfdagi ashula aytish ishining mazmuniga kiradi va asta-sekin mustahkamlanib, sifati o'zgarib, murakkab ashula repertuarida rivojlanadi. VII-sinf o'quvchilarga alohida e'tibor berishi kerak, chunki bu yoshda ko'pchilik o'g'il bolalarda ham, qiz bolalarda ham mutatsiya davri avj oladi. Bu vaqtida 13-14 yoshdagи o'g'il bolalarining ovozi keskin o'zgaradi. Ayniqsa o'g'il ovozi bolalar ovozlari pasaya borib, ovoz diapozizioni o'rta hisob bilan oktava darajasiga tushib qoladi.

Hatto ovoz o'zgargandan keyin, ya'ni mutatsiyadan so'nggi dastlabki darvda ham ovoz diapozizioni ko'pincha cheklangan bo'ladi, bu ovozning tembr xususiyatlari noaniq bo'ladi. Bular repertuarni tegishli suratda cheklash va puxta tanlash zaruratni keltirib chiqadi. Bu vaqtida ko'proq, ikki ovozi repetuar tavsiya

qilinadi. O‘g‘il bolalar soprano yoki alt ovozi bilan aytildigan ashulani bir oktava ohangda takrorlash mumkin. Bu yoshdagi ba’zi o‘g‘il bolalar hali bolalar ovozi bilan, ya’ni soprano va alt ovozlariga mos keladigan ovoz bilan ashula aytivchilarning diapozioni ham, erkakcha ovoz bilan ashula aytivchilarning diapozoni ham chiyeklangan. (Ba’zan kvinta seksta darajasida, Do1 –lya –bemol, -lya1 oralig‘ida) bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ham o‘g‘il bolalar o‘z diapozon doirasiga kirmaydigan ashula qismlarini aytmasliklari kerak. Ashula aytish murakkab psixofiznoligik jarayondir. Ashula aytganda bola organizimining deyarli hamma a’zolari, ayniqsa, tovush hosil qiluvchi artikulyatsiya, nafas organlari va nerv to‘qimalari faol ishtirok etadi. Agar mazkur organlarning biri ashula aytish jarayonida notug‘ri ishlasa, ovoz apparatiga va ovoz hosil bo‘lishiga ziyon yetishi mumkin. Shuning uchun vokal malakalarini hosil etishda bu organlarning bir vaqtda o‘zaro oloqada va normal ishlashga erishish zarur. Bu tadbirlar nafasning tekis, osayishta to‘lqinli chiqishga va nutq talaffuzning yaxshi rivojlanishiga katta yordam beradi.

Musiqa o‘quvini o‘sirish ovozni parvarish qilish va vokal xor malakalari hosil etishga maxsus vokal mashqlari, ya’ni uch tovushli, past bosqich yoki yuqori bosqichdagи tovushlar orasida va uning kvinta yoki oktava miqyosidagi qismlarida ashula aytib, bir ovozda asosan, yallar yoki qo‘sishlardan parchalar aytib, “ovozni marosimga solish” katta ahamiyatga egadir. Notaga qarab ashula aytib malakasi ham shu xilda mashq qilish yo‘li bilan hosil etiladi. Bu xildagi mashqlar uchun har dars 3-6 minut vaqt ajratiladi.

Dasturda cholg‘u asbobi bilan jo‘r bo‘lib va jo‘rsiz ashula aytishi nazarda tutilgan. Jo‘rsiz ashula aytish musiqa o‘quvining o‘sishiga, ko‘p ovozli ashulalarning hamjihatlik bilan aytishiga, ohangdoshlikka, diqqatni ko‘chaytirishga yordam beradi. Musiqa asbobi jo‘risiz xor bilan ashula aytganda o‘qituvchi ham, o‘quvchilar ham ashuladigi barcha noto‘g‘riliklarni yaxshi sezadilar. Jo‘rsiz ashula atishni o‘rganishning ahamiyati ham ana shundadir.

O‘quvchilarni musiqadan savodli qilish xorda ashula aytish bilan mustahkam bog‘langan. Musiqadan savodli qilish vazifasini bolalarning musiqa o‘quvini

o'stirish asosida ularga ashulaning musiqiy ohangni anglash va tushuntirishni, ashula so'zlarini to'g'ri aytishni o'rgatishdir. Muzika ohasida berilgan barcha nazariy ma'lumotlar notaga aytish va mashq qilish jaaryonida mustahkamlanadi. O'qib olib, o'qituvchining ovoziga ergashib ashulv aytishning o'zagina ashulaning aniq, puxta ijro etilishini ta'minlay olmaydi. Notani bilish, uning matnini tushunish ashula o'rganishni osonlashtiradi, kuyini puxta ijro etishga va yaxshi esda saqlashga yordam beradi. Dasturda o'qib olib ashula o'rganish bilan bir qatorda, tanish va notanish ashulalardan olingan namunalarni, kichik-kichik parchalarni notaga qarab aytish ham ko'zda tutiladi. Bunda o'quvchilar hamma ashulani nota yordamida sekin-asta o'rganib boradigan bo'ladilar. Buning uchun darslik bilan ashula to'plamlaridan, o'quvchilar uchun chiqarilgan o'quv qo'llanmalaridan, sinf taxtasiga va daftarga yozilgan notalardan foydalaniлади. Dasturda ham o'quv yilida o'quvchilarda musiqa savodi, tovushlarning baland-pastligi, parda, metr-ritm va musiqiy ifodalashning boshqa vositalari yuzasidan ma'lum hajmida bilim, ko'nikma va malaka hosil qilish ko'zda tutiladi. Bu esa ashularni yaxshi tushknishga va ijro qilishga yordam beradi. Shu bilan birga o'quvchilar musiqaning xususiyatlari va janrlari, kompozitorlar, xalq musiqa ijodi, cholg'u asboblari to'g'risida birmuncha bilimga ega bo'ladilar.

Dasturda ko'rsatilgan qo'shiqlardan tashqari, o'qituvchi matbuot, radio yoki televideniye orqali e'lon qilingan yangi qo'shiqlardan ham talab olishi mumkin. Shuningdek, ayrim qo'shiqlarni chorakdan chorakka yoki sinfdanko'chirish huquqi ham beriladi.

Musiqa tinglash. Musiqa tinglash darsning boshdan oxirigacha amalga oshiriladi. Agar bolalr sinfga musiqa sadolari ostida kirsalar, demak, ular musiqani idrok etib kiradilar. Ashula aytsalar, uni avval eshitib idrok etib, o'rganib kuylaydilar. Raqsga tushganda ham musiqani tinglab borib uning badiiy ifodasini raqs harakatlari bilan tasvirlaydilar. Darsning "Musiqa tinglash" deb nomlangan faoliyat turida ma'lum asarni o'qituvchi ijrosida yoki gram-yozuvda diqqat-e'tibor bilan tinglash va uni badiiy jihatdan tugul idrok etish nazarda tutiladi.

Faqatgina musiqa tinglashgina o‘quvchi ashula aytganda ular faqat o‘z ovozlvri imkoniyatlariga ko‘ra bolalr qo‘shiqlarini kuymaydilar.

Musiqa tinglashda doir asarlar tur va janr jihatdan xilma-xil bo‘lmog‘i lozim. Shu boisdan dasturga xalq musiqasi, kompozitorlar yaratgan asralar qatorida ayrim rus va G‘arb klassik musiqasidan namunalar kiritildi. Tinglishga doir maxsus fonoxrestomatsiya hali yo‘qligi sababli o‘qituvchi sinf fonotekasida mavjud asarlardan, magnit lentasiga yozib olingan musiqalardan va shaxsiy ijrochilik repertuaridan keng doydalanish lozim.

O‘quvchilarda turli xarakter va janrlardagi musiqa asaralrni eshitish bilan birga, xilma-xil cholg‘u asbobalri, ularning sadolari va tovush tembrlari bilan ham tanishadilar. O‘quvchilar asarni qayta-qayta eshitganlaridagina uni yaxshi o‘zlashtirib, puxta esda saqlashlari va sevishlari mumkin. Ayniqsa yirik janrli va klassik asarni har bir tinglanganda uning yangi-yangi badiiy qirralari ochilib boradi. Shu sababli asar bir darsdagina esam, balki keyingi darslarda ham takror tinlanib turilmog‘i lozim.

Asar bilan tanishishi jarayonida uning haqida o‘qituvchining qisqa, ammo qiziqarli va obrazli kirish so‘zлari, asarning janri, tuzilishi mazmuni, ifoda vositalari va badiiy obrazlar haqidagi qiziqarli suxbatlar muhim rol o‘ynayd. 7-8 sinflardagi faol o‘quvchilar tomonidan kompozitor ijodi yoki atoqli ijrochimashshoq haqida shuningdek, asar syujeti, tarixi kabi mavzularga bag‘ishlab kichik leksiyalar yushtirishi muhimdir.

Musiqa savodi. Ma’lumki, umumiylar ta’lim maktabi musiqa darslari tarkibidagi musiqa savodi o‘zining musiqa haqidagi kopleks bilimlar doirasidan iboratligi bilan farq qiladi. Ashula aytish jarayonida o‘rganiladigan nota savodi turkumiga musiqa janrlari, ularning shakl va tuzilishlari, ifoda vositalari, xalq va kompotizerlik musiqasining mohiyati haqidagi tushunchalar, ijrochilik turlari, cholg‘u asbobalri va ularing tovush tembrlari va boshqalar kiradi. Yetti yillik musiqa ta’limi va tarbiyasi jarayonida mazkur bilimlar majmuasi asosida o‘quvchilarning musiqa savodxonligi tarkib topiishi lozim. Bu musiqa madaniyatining asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Dars mazmunini bilan bog‘liq

bo‘lgan ko‘rsatma materiallar va suratlardan (musiqa saodiga oid jadvallari, o‘rganiladigan qo‘sinqning kuyi va so‘zi yozilgan nota plakati, ashula yoki biror musiqa obrazlarini ifodolovchi badiiy suratlar, qo‘sinq to‘plamlari o‘quv filmlari, slaydlar va xokozo) mumkin qalar ko‘proq foydalanish lozim.

Dars samaradorligini oshirishda o‘quvchilar bilimi va malakalarini baholash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Bu borada ham musiqa darslari boshqa fanlardan farq qiladi. Bu masalaga ham kopleks yondoshish lozim. Baholashning lozim bo‘lgan o‘quvchilar oldindan belgilanishi va ularga dars davomida o‘tilgan va o‘tilayotgan mavzular yuzasidan savollar berib borishi, ularni ko‘proq fkr bildirishga, bahoga tortishi va amaliy faoliyatiga ko‘proq jalb etish yo‘li bilan bilim va malakalarini aniqlash va odilona baholash lozim bo‘ladi. Sinf sahnasiya yakka chiqarib so‘rash boshqalarni zeriktiradi va vaqtadan unumli foydalanishga xalaqit beradi. Bundan tashqari, bu uslub darsining mantiqiy davomiyligi va sinf faolligini so‘saytirishga sabab bo‘ladi. Tayyorgarligi yaxshi bo‘lgan o‘qituvchiga va musiqa sohasida muvoffaqiyat qozongan sinflarda dastur talabalarini bir oz oshirish xuquqi beriladi.

O‘quvchilarda musiqaga mehr va havas o‘yg‘otish, ularning musiqa saviyasini oshirish uchun ashula va musiqa sohasida olib boriladigan sinfdan tashqari ishlarni har tomonlama ko‘chaytirishlozim. Boshlang‘ich va to‘qqiz yillik maktablarning har biirda xor tugaraklari, sharoit bo‘lgan maktablarda cholg‘u asboblari (orquestr va vokal ansamblari) bo‘lishi kerak.

Ayni vaqtida o‘quvchilarag yakka tartibda musiqa o‘rgatish ishini uyushtirishga e’tibor berish, bu ishga ota-onalar jamoatchilagini jalb etish lozim. Maktayuda egallangan musiqa bilimi va malaklaridan kundalik hayotda, maktabda ertalik va kechalar o‘tkazishda musiqaillik, “Mehrjon”, “Yagni yil”, “Navro‘z” onajonlar bayrami va musiqa-san’at bayramlarda hamda ekskursiya va sayrlarda chiqqanda foydalanish kerak. Shuningdek o‘rganilgan qo‘shiqlar uyda, oila a’zolari oldida, o‘rtoqlar davrasida aytilishi mumkin.

Yetti yillik o‘qish davrida musiqa sohasida muntazam suratda ish olib borishi natijasida o‘quvchilar musiqa savodiga ega bo‘lib, musiqa sevadigan

konsertlarni radio va televideniye orqali beriladigan musiqali eshitirishlarni mehr qo‘yib tinglaydigan, badiiy xavaskorlik tugaraklarida yetarli tayyorgarlik bilan faol qatnashadigan kishilar bo‘lib yetishlari kerak. Bu tadbirlarni amalga oshirishda bosh tarbiyachilar, sinf rahbarlari va Ota-onalar musiqa o‘qituvchisiga yaqindan yordam berishlari zarur. Bu sohada ayrim maktablarning qo‘lga kiritgan muvoffaqiyatlar boshqa maktablar uchun namuna bo‘lsa oladi, shuning uchun ularning ish tajribalari o‘rganilishi lozim.

1.2. Maktabda musiqa ta’limining asosiy maqsadi

Umumta’lim maktablarida musiqa ta’limi va tarbiyasining asosiy maqsadi o‘quvchilarga musiqa san’atini guzallik qonunlari asosida o‘rganish malakasini singdirish va ularda musiqa madaniyatini tarkib toptirishdan iborat bo‘lib bir qancha vazifalarni amalga oshirishga bog‘liqdir.

Yangi dastur maktab islohatining badiiy estatik tarbiyasiga doir talablarga muvofiq ishlab chiqilgan. Bunda respublikamiz maktablarida vujudga kelgan ma’lum tajribalarga , milliy musiqamizning boy xazinasiga va uning turlituman an’analariiga tayanib ish ko‘riladi. Dasturning tuzilishi prinsipida amalda qo‘llanib kelinayotgan eski dasturdagi musiqa faoliyatları turlari musiqa tinglash, xorda kuylash, musiqa savodi, musiqali-ritmik xarakatlar asosiy o‘rin egallaydi. Ammo ularni qo‘llash prinsipini akademik D. B. Kabalevskiy yaratgan mavzu tamoyili asosida amalga oshadi. Mavzu timidagi mavzularni esa D. B. Kabalevskiy dasturidan farqli ravishda Sharq xususan milliy musiqamiz qonuntiyatlari va amaliy an’analari asosida vujudga keltirishga harakat qilindi.

Boshlang‘ich sinflarda musiqa tarbiyasiga kompeleks yondashish nuqtai nazaridan kelib chiqib, dastur mualliflari musiqa tinglash, xorda kuylash, musiqa savodi, musiqa xususiyatiga mos harakatlar va raqs unsurlarini bajarish, darsining bolalar cholg‘u asboblarida kuy chalib musiqaga ritmik jo‘r bo‘lishi kabi barcha musiqaviy faoliyatlariga mushtarak munosabatda bo‘lishni maqsadga muvofiq deb topdilar. Zero, darsda musiqa tinglash va xorda kuylash asosiy o‘quv materiali

sifatida muhim rol o‘ynasa-da, ammo musiqiy faoliyatlar barcha turlarining o‘zaro mantiqiy uyg‘unligi natijasidagina o‘qitishning rivojlantiruvchiga, ta’limiy va tarbiyaviy funksiyasi asosida chorak mavzularini mukamal o‘zlashtirishga muvaffaq bo‘linadi.

Har bir chorak mavzui o‘quv yilining umumlashgan bosh mavzuiga bo‘ysunadi. Chorak mavzui asosida o‘rganiladigan asarlar zamirida o‘quvchilar musiqa san’atining u yoki bu xususiyat va qonuniyatlarini o‘rganib boradilar. Buning natijasida o‘quvchilarda kompleks bilim va malakalar-musiqani badiiy idrok etish malakalarini, uning janri, shakli ifodaviy xususiyatlari, ijodkorlari, ijrochilari, iじro uslublari haqidagi tushunchalar; ovoz imkoniyatiga mos qo‘schiqlarni o‘rganish jarayonida ashulachilik malakalari hamda vokal-xor mashqlari va oddiy qo‘schiqlarini natijasiga qarab kuylash ko‘nikmalari osil qilinadi. Shu bilan birga o‘ziga xos xaraktali faoliyatlar musiqaga mos qadam tashlash, o‘z joyida yengil yugurish, raqsga tushish, musiqali o‘yinlar o‘ynash, musiqaga ohangiga chapak va bolalar cholg‘u asboblarida chalib ritmik jo‘r bo‘lish vositasida kuy xususiyatini ifodalash faoliyatları yuqorida bayon etilgan bilim, malaka va ko‘nikmalarni mustshkamlaydi, rivojlantiradi. Shu boisdan ham yangi dastur saosida olib boriladigan musiqa madaniyati darslari mazmunan kompleks faoliyatlar xususiyatiga ega bo‘ladi.

O‘quv materiallarining mavzu konsentrik barcha faoliatlarning dars mavzu yoritilish prinsipi asosida talqin etilishi, vokal-xor malakalarini rivojlantirishga doir asosiy ishlarning doimiy takrorlanib borishi bilan va malakalarning yildan-yilga takomillashib borishiga imkon beradi. Shuningdek, bolalarning musiqiy idroki malaka va ko‘nikmalarini hosil etishda ham ilgari o‘tilgan materialarga qaytib turishi vositasida mazkur malaka va ko‘nikmaalrnı yanada rivojlantirishi tensensiyasi esa ona tilimiz fonetikasi va o‘zbek ashulasiligi an’analari va uning milliy xonanadalik uslubiga asoslanadi. Vokal-xor ishlari metodik talablar va ish uslublari bilan amaldagi eski dasturdan kam farq qaladi. Uning farqli tomoni-mashq, qo‘sinq va nota o‘quvi materiallarning musiqiy tuzilishlari mazmunan chorak mavzuidan kelib chiqishi bilan ajralib turadi. Shu boisdan vokal-xor

ishlariga doir metodik talablarga amaldagi dasturdan deyarli mushtarak tarzda foydalanishi tavsiya etiladi.

“Barchamizga ayonki, kuy-qo’shiqqa, san’atga muhabbat, musiqa madaniyati xalqimizda bolalikdan boshlab, oila sharoitida shakllanadi. Uyida dutor, doira yoki boshqa cholg‘u asbobi bo‘lmagan, musiqaning hayotbaxsh ta’sirini o‘z hayotida sezmasdan yashaydigan odamni bizning yurtimizda topish qiyin, desak, mubolag‘a bo‘lmaydi.

Eng muhimi, bugungi kunda musiqa san’ati navqiron avlodimizning yuksak ma’naviyat ruhida kamol topishida boshqa san’at turlariga qaraganda ko‘proq va kuchliroq ta’sir ko‘rsatmoqda”.⁶ Qo’shiq tanlash usuli esa yangi dasturda farq qiladi. Bunda o‘rganilishini lozimbo‘lgan qo’shiqlar kiritilgan. Lozim bo‘lganda o‘qituvchi ayrim qo’shiqni boshqasi bilan almashtirishi mumkin. Bu ishda amaldagi eski dasturdagi qo’shiqlar ruyxatidan ham foydalanishi mumkin.

Musiqa tinglash eng muhim faoliyat turi sifatida butun dars jarayonida yetakchi o‘rin tutadi. Zotan, o‘quvchi darsdagi barcha musiqa faoliyatları jarayonida avval musiqani eshitib idrok etadi, so‘ng tegishli faoliyat turi xorda kuylash, notaga qarab kuylash musiqa xususiyatiga mos xarakatlar va raqs elementlarni bajarish, chapak va cholg‘u asboblarida chalib musiqaga jo‘r bo‘lishini bajarishga muvofiq bo‘ladi.

Darsda bevosita o‘qituvchi ijrosida yoki garmyozuvdagı asarlarni tinglash vositasida bolalarda musiqaning turli jarnlarini shakl va mazmun jihatidan to‘g‘ri anglab, ularni badiiy-g‘oyaviy jihatdan mukammal idrok etish malaka va ko‘nikmalarni shakllanadi. Shuning uchun yangi dastur mazmunida musiqani tinglash, vositasida bolalarda turli musiqa janrlari bilan birgalikda cholg‘u asboblalari, orkestr, xor va ovoz turlari hamda ijrochilar bilan tanishadilar, shu bilan birga musiqa haqida tegishli bilimlarga janrlar, registrlar, kontrakt, kuy, jo‘rlik ritm, sur’at dinamika va boshqalar ega bo‘ladilar.

---

⁶ Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008, 141 bet.

Dasturda o‘quvchilarning musiqiy savodxonligini asosi sifatida musiqa savodiga ham e’tabor kuchaytirilgan. Ammo y darsning mustaqil elementi sifatida emas, balki musiqa faoliyatlarining barcha turlari ayniqsa, musiqa tinglash va xorda kuylash hamda asarlarni oddiy musiqiy-pedagogik tahlil jarayonida o‘rganish va ularni ongli idrik etish davomida amalga oshadi. Musiqa savodi tirkumiga faqat bolalarninig amaliy faoliyatlari uchun zarur bulgan nota elemehntlari emas, balkimusiqa janrlariga doir bilimlar ham kiradi.

Umuman olganda, musiqa savodi darsning ko‘proq ta’limiy funksiyasini bajarmog‘i lozim. Shuning uchun musiqa savidiga doir beriladigan har bir yangi atama, tushuncha yoki nazariy elementlar musiqa faoliyatining barcha turlari amaliyotida qullanib o‘quvchining musiqiy bilim doirasini boyitib borishi lozim. Bu esa o‘quvchining musiqiy savodhonligi tarkib topishida asosiy rol o‘ynaydi.

Yuqorida aytganimizdek, musiqa jonli san’at turi sifatida davr, hayot, tabiat va inson his-to‘yg‘ulari, orzu-istikclarining badiiy indikisi bo‘lganligi sababli, “Musiqa va hayot” mazmun dasturining bosh mezoni, asosiy maqsadiva mazmuni sifatida muhim o‘rin tutadi. Bu muhim mavzuni madaniy hayotimiz bilan o‘zviy bog‘langan holda boy va skrqirra o‘zbek musiqa zamirida o‘rganish esa yangi dasturning asosiy mezoni hisoblanadi. Musiqaning hayotiliyligi o‘qitilishida uning turli musiqiy harakatalri (chalish kuylash, raqsga tushish, ritmik xarakatlar, marsh musiqasiga qadam tashlab yurish, yugurish va boshqalar)iblan ham bog‘liqligidadir. Shuning uchun har bir yaorakda o‘rganiladigan asarlar misolida musiqa xususiyatiga mos turli xarakatlar bajarish va bolalar cholg‘u asboblari (doirasalar, baraban, uchburchak, shaqildoqlar)da chalib musiqaga jo‘r bo‘lish ko‘zda tutiladi. Nota bilan kuylash va cholq‘u asboblarida chalish hamda turli harakatlar bajarishga doir maqsad va vazifalar har bir chorak o‘quv materiallari zamirida yotadi. Musiqa tinglash va xorda kuylashga doir yil davomidagi umumiyl talabalr esa har bir sinf dasturining oxirida beriladi.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, har bir darsga komplekt yondoshish bilingina yangi dastur talablariga muvofiq dars o‘tish mumkin bo‘ladi. Unda dasturda joriy etishlgan har bir musiqa faoliyati turlarining maqsadi va mazmuini chorak mavzuidan kelib chiqishi va unga buysunishi bilangina erishiish mumkin bo‘ladi. Demak, darsda amal qilinadigan musiqa faoliyatlaridan birortasi ham sun’iy tarzda darsning mustaqil elementi yoki qismi bo‘lib qolishi mumkin emas.

Yangi dastur prinsiplari asosida dars o‘tish o‘qitish metodalarida xilma-xil tarzda foydalanishgi taqozo etadi. Aynan o‘qitish usulining xilma-xilligi darsda kompleks yondoshishiga imkon beradi. Og‘zaki, amaliy va ko‘rgazmali o‘qitishga doir hikoya suhbat, hikoya-suhbat, savol-javob, tushuntirish, mashq o‘yni, xarakatli mashqlar, musiqali illyustratsiya, tarqatma va muammoli o‘qitish holatlari, ko‘zatish, baholash va boshqalardan unumli foydalanmoq lozim. Ayniqsa D. B. Kabalevskiy tavsiya etgan dars mantiqiga binoan o‘rganiladigan asar bilan oldin tanishib, so‘ng uni o‘z navbatida mukammal o‘rganish darsning hissiyotli dramarturgiya metodi, musiqiy umumlashtiruv metodi, o‘quvchilar bilimi va malakalarini baholash metodalariga e’tiborini ko‘chaytirish lozim bo‘ladi. Darsga kompleks yondoshish uchun texnikaviy vositalaridan keng foydalanish zarur.

Dasturning mazkur o‘qtirish xati yangicha dars o‘qitishga doir metodik tavsiyalar o‘rnini bosa olmaydi, albatta. Dastur talbalariga muvofiq dars o‘tishga doir metodik tavsiyalar, yillik o‘quv materiallarning tahminiy mavzu rejasи, dasr ishlanmalarining taxminiy namunasi, yillik o‘quv-metoidk qo‘llanmasidan bayon etib boriladi. Mazkur dasturni oson amalga oshirish mavzusiga muvofiq bo‘lgan asarlar bilan almashtirish va har bir dasrning mavzu rejasini ijodiy tarzda tuzish imkonи beriladi.

Mazkur dasturning asosiy mohiyati quyidagilar bilan belgilanadi: avvalo, darslarning muayyan mavzulari har bir chorak uchun belgilangan bosh mavzulardan kelib chiqadi va saboq chog`ida musiqaning muayyan mohiyatini tushunishga yordam beradi. ikkinchidan, musiqa tinglash, qo`shiq kuylash va musiqa savodi mashg`ulotlari darsning mustaqil qismi emas, balki dars mavzusini ochib beruvchi musiqa faoliyati sifatida qabul etiladi. uchinchidan, dars

mavzusining qiziqarli bo`lishi va ta`lim samaradorligini oshirish maqsadida raqs va musiqali ritmik harakatlar, chorak va bolalar cholg`u asboblari-shiqildoq, doiracha, qoshiq va boshqalarda musiqaga jo`r bo`lish hamda musiqa ijodkorligi kabi musiqa faoliyatlari qo`llaniladi. Ushbu faoliyatlar zamirida o`yin xususiyatlari mavjudligi tufayli ular o`quvchilarda katta qiziqish uyg`otadi.

Mashg`ulotlarda qo`llaniladigan barcha musiqa faoliyatlari dars mavzusining ajralmas qismi va mantiqan uzviy bo`lagi sifatida amal qiladi. Bu jihatdan "Musiqa madaniyati" o`quv fani kompleks (integral-aratlash) dars turiga kiradi va unda darsning umumiy mavzusiga bo`ysunuvchi, o`zaro mantiqan bog`lanuvchi quyidagi musiqa faoliyatlariga amal qilinadi; musiqa idroki (tinglash), kuylash, musiqa savodi, raqs va ritmik harakatlar, chapak va cholg`u asboblarida chalish hamda musiqa ijodkorligi.

Musiqa idroki dars mashg`ulotlarida yetakchi faoliyat sifatida muhim ro`l o`ynaydi. U ikki holatda amalga oshadi: birinchi holatda ma`lum asar tinglanib, idrok etiladi va uning badiiy tavsiflari dars mavzuiga doir oddiy musiqiy-pedagogik tahlil etiladi. Eshitish orqali asarni tushunish va ongli idrok etish, asarning musiqiy xususiyatlari (janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi) hamda badiiy mazmuni haqida ma`lum bilimlarga ega bo`linadi. Ikkinci holatda musiqa asarlari avval tinglanib (idrok etilib), so`ng u yoki bu faoliyati ko`proq kuylash orqali o`rganiladi, uning badiiy mazmun xususiyatlari amaliy faoliyatda ifodalanadi. Masalan, o`rganiladigan qo`sishq avval o`qituvchi ijrosida (tasma orqali ham) bir-ikki martta tinglanadi, asar hususiyati haqida suhbat qilinadi, so`ng o`rganishga kirishiladi; raqs musiqasi avval tinglanadi, kuy tavsiflari anglab olingandan so`ng, raqs harakatlari ifodasi o`rganiladi. Ko`pincha asar bir necha faoliyat uyg`unligida (tinglash, kuylash, raqs harakati va boshq.) o`rganiladi. Bunday mashg`ulot usuli asarni puxta o`rganish va ayni holda kompleks malakalarning rivojlanishi uchun imkon yaratadi, "Musiqa madaniyati" darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zamirida mantiqan o`zaro bog`lanadi, natijada darsning mantiqan bir butunligi vujudga keladi. Musiqa savodi barcha faoliyatlarni nazariy birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhimdir. Darsda qaysi faoliyat

mashg`uloti (tinglash, kuylash, raqs va h.k) qo`llanilmasin, uning amaliyotida foydalanilayotgan asar o`rganiladi va uning xususiyatlari (janri, tuzilishi, ijrochiligi va h.k) haqida yangi tushunchalar hosil bo`ladi. Shu bois, musiqa savodi faqatgina nota savodi uslublaridan iborat bo`lib qolmay, balki o`quvchilarning umumiyligi bilim doirasini tarkib toptiruvchi, umumiyligi bilim-tushunchalar majmuasini (musiqa shakllari, janrlari, cholg`uchilar ijrochiligi, xalq, bastakorlik musiqasi, ularning farqlari, milliy musiqaning mahalliy uslublari, klassik musiqa, nota savodi va boshq.) singdirib borishdan iborat. Shuni alohida e`tiborga olmoq zarurki, musiqa idroki (tinglash) va usiqa savodi faoliyati o`zaro uzviy bog`lanishi bilan qolgan barcha faoliyatlar amaliyotiga yetakchilik qiladi. Kuylash faoliyati o`quvchilarning musiqa -o`quv qobiliyati hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Sinfda jamoa bo`lib kuylash jarayonida o`quvchi o`z ovoz-ijrosini boshqaradi, o`rtoqlari ijrolarini eshitib kuzatadi va ular bilan birga jo`r bo`lib kuylashga intiladi. Zotan, tinglash va kuylash o`quv materiallari ta`lim mazmunini tashkil etadi. Ularni tinglash va kuylash faoliyatları vositasida o`rganish bilan birga, musiqali harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatları bilan ham har tomonlama o`zlashtirish va musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida ifodalash imkoniyatlarini yaratadi.

Dasturda raqs va musiqali harakatlarga alohida o`rin berilgan. Bu faoliyatlar o`quvchilarning musiqiy qobiliyatları, xususan, ritm-usul tuyg`usi va asar badiyatini ifodalash malakalarini rivojlantirish bilan birga, ularning jismoniy rivojlantirish uchun ham muhimdir. Bu ayniqsa, boshlang`ich sinf o`quvchilari uchun nihoyatda zarur. Darsda o`rganiladigan raqs va harakatlar boshqa dars chog`ida (jismoniy tarbiyada, tanaffuslarda) keng qo`llanishi maqsadga muvofiqdir. Chapak va cholg`u asboblarida chalish faoliyati ham raqs va musiqali harakatlar singari o`quvchilarning musiqa (o`quv qobiliyatları) hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun foydalidir. Bu faoliyat boshlang`ich sinflarda milliy cholg`u asboblar bilan tanishish va ularning tovush tembrlarini anglab olish bilan uzviy bog`lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doiracha, qayroq, qoshiq, kichik sopol kabi urib chalinadigan cholg`u asboblaridan foydalanib, o`qituvchi

ijrosi yoki magnitofon tasmasi orqali taraladigan kuylarga jo'r bo'lish malakalari rivojlantiriladi. Musiqa ijodkorligi faoliyati bolalarda musiqiy tafakkur, izlanish va ijodkorlik malakasini o'stira borish uchun ahamiyatga egadir. Bu faoliyat o'qituvchi ijrosida doira chertib jo`rnavozlik qilish, sinf ijrosiga "Dirijorlik" qilish, kuy ohangiga mos harakatlar (xususan, raqs) topish, she'r parchasiga kuy "Bastalash" kabi ijodkorlik amaliyotlari bilan bajariladi. Musiqali harakatlar, cholg`uchilik va ijodkorlik faoliyatlarini amalgam oshirishda o`yin metodlaridan keng foydalanish tavsiya etiladi. Zotan, ushbu faoliyatlar ko`proq o`yin xususiyatlari bilan bog`liq. Dasturda tinglash va kuylash uchun asarlar talab darajasidan ortiq berilgan. Bu o'qituvchiga asarlarni sinf imkoniyatlari va o'quv yilining muhim sanalariga muvofiq tarzda tanlab o`qitish imkoniyatini beradi. Ayni paytda, o'qituvchiga dasturga kiritilmagan, ammo badiiy yuksak, tarbiyaviy jihatidan muhim va o'quvchilar idrok-amaliyotiga mos bo`lgan yangi asarlardan keng foydalanish huquqini ham beradi. Unda chorak mavzulariga moslab asarlarni deyarli ikki hissa miqdorda tanlash va lozim bo`lganda dasturdan tashqari asarlardan ham foydalanish mumkin.

Nota savodi, cholg`uchilik, raqs va harakatlar, shuningdek, musiqa ijodkorligi faoliyati mazmunida tavsif etilgan asarlar ham shartli ravishda beriladi. Dars sharoitiga qarab ularni almashtirish mumkin. Bu esa darslarni rejalashtirishda va darslarga tayyorgarlik ko`rishda ijodiy yondoshishni taqazo etadi. Bunda shu narsaga e'tiborni kuchaytirmoq lozimki, garchi dasturda asarlar va mashg`ulotlar mazmuni har bir faoliyat turiga doir alohida-alohida ko`rsatilgan bo`lsada, ammo darslarni rejalashtirishda va ularni o`tishda musiqa faoliyatları dars mazmunidan kelib chiqishi va uning mohiyatini ochib berishi lozim bo`ladi.

Shunday qilib, darsda musiqa faoliyatları mantiqan birlashib, mazmunan bir butunlikni tashkil qiladi. Dastur yakunida yil davomidagi musiqa ta`limi mazmunidan o'quvchilarning olishi zarur bo`lgan bilim, malaka, ko`nikmalarining aniq mezonlariga asoslanib ish tutishga imkon beradi.

2-bob. Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati darslarini o‘tish texnologiyasi doir uslubiy ishlari

2.1. Musiqa madaniyati darslarini o‘tishda musiqiy faoliyat turlarini qo‘llash uslublari

Ma’lumki, boshlang‘ich sinflarda musiqa ta’limotining poydevori quriladi. Unda o‘zbek musiqa madaniyati va xalq musiqasini nodir namunalari bilan tanishtirish, kompozitorlar va musiqa ijodkorlari, cholg‘u asboblari, nota yozuvlari haqidagi zarur bilimlarga ega bo‘lish bilan amalga oshiriladi. Mazkur bilim va malakalar yangi dastur asosida musiqa ta’limning o‘quv yili uchun aniq beliglangan yil chorak mavzulari asosida musiqa madaniyati dasrlarida 5 ta faoliyat turi.

- *Xor bo‘lib kuylash.*
- *Musiqa savodi.*
- *Musiqa tinglash.*
- *Musiqaga mos xarakatlar bajarish*
- *Bolalr cholg‘u asboblarida ritmik jo‘r bo‘lish bilan amalaga oshiriladi.*

Mazkur faolitayalar negizida birinchi sinf o‘quvchilarini musiqaga faol qiziqtirish musiqa tasurotlarini tarkib toptirish va zaruriy musiqiy tajribalarni xosil etish asosiy vazifa qilib qo‘yiladi. Natijada, bolalarda musiqiy didni shakllantirib, musiqani san’at sifatida ahloqiy estetik jihatdan ongli idrok etishda tayyorlash ko‘zda tutiladi. Musiqa madaniyati darsida qo‘llanadigan har bir musiqiy faoliyat turi darsning ajralmas mantiqiy bo‘lagi bo‘lib, aniq maqsadga qaratilmog‘i lozim.

Xor bo‘lib kuylash. Bolalarni musiqiy o‘quvini ijodiy rivojlantirishda ayniqsa, vokal-xor ishlarining ahamiyati katta. bunda, o‘quvchilarni kuylashga qiziqtira olish, ko‘p jihatdan o‘rganadigan har bir mashq yoki qo‘sinqni, o‘qituvchi tomonidan chiroyli qilib kuylab berishga bog‘liq. Chunki, yosh bolalar bilan olib boriladigan vokal-xor ishi ko‘pincha o‘qituvchi ovoziga taqlid qilib kuylashga asoslanadi. Shuning uchun o‘qituvchi yoqimli ovozi ustida muntazam ish ish olib borishi kerak.

Vokal-xor isharini amalga oshirishda o‘qituvchi ovoz-sozlash, qo‘sinq o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarning primar tovushlarini kuylash uchun qo‘lay (sol-lya) ishchi diapozioni (mi-si), ovoz diapozoni (re-si) aniq bilishi lozim.

Musiqa madaniyati darslarida qo‘sinq o‘rgatish bir necha yuosqich jarayonida amalga oshiriladi.

- Bolalar diqqatini qo‘sinqa jalb qilish.
- Qo‘sinq haqidagi o‘qituvchining kirish so‘zi (qo‘sinq mualliflari, ayrim tarixiy xususiyatlari, hayotiy ahamiyati, xarakteri, qo‘sinq ijrosi).
- Qo‘sinqni tahlil qilinishi (musiqa ifoda vositalari ladi, xarakteri mazmunini suhbat yo‘li bilan belgilash).
- Qo‘sinqni musiqiy jummalarga bo‘lib o‘rgatish (to‘g‘ri nafas olib, jumlvni oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatlari ustida ishlash).
- Qo‘sinqni badiiy ijrosiga erishish (qo‘sinq haqidagi bolalar tasurotlari yuzasidan qisqa suhbat o‘tkazish ya’numumlashtirish).

Yuqorida bayon, etilgan qo‘sinq o‘rgatish bosqichlarini, qo‘sinq mazmuni, mavzusiga qarab, itagan bosqichdan boshalsh, mumkin. Asosiy maqsad o‘quvchilarni, qo‘sinqqa ko‘proq qiziqtira olish ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. O‘quvchilarga qo‘sinq o‘rgatish metodalari esga qo‘yidagilardan iborat.

“Odinga o‘tib ketish va orqaga qaytish” metodi. Qo‘sinqni oldingi darslarda bolalarga eshittirib o‘rganishga tayyorlab boriladi, so‘ngra ma’lum vaqt o‘tkazib qo‘sinq o‘rgatiladi. Bu vaqtiga bilan qo‘llanib boriladi.

Og‘zaki metodalar. Hikoya, suhbat orqali o‘quvchilarni qo‘sinq kuylashga qiziqtirish.

Ko‘rgazmali metod. Qo‘sinqni ifodali qilib ijro etish rasmlar, grafik chiziqlar, plakatlar, texnika vositalaridan foydalanish.

Amaliy metod. Vokal xor malakalarini shakllantirish, musiqa ifoda vositalaridan ongli ravishda, tahlil qilish uchun qo‘llaniladi.

O‘yin metodi.

Qo'shiqni o'quvchilar xotirasida uzoq saqlanib qolish, rimini xis etish uchun, qadam tashlash, chapak chalish turli raqs xarakatlari, o'yinlar bajarilib, olingan bilim va malakalar mustahkamlanadi.

Musiqa savodi. Musiqa madaniyati darslari jarayonida, musiqa savodi mustaqil dasr faoliyati sifatida amal qilmay, balki boshqa faoliyatlar jarayonida musiqa asarlari badiiy o'rganish va ijro etish ishlarini savodxonlik asosida badarish uchun qo'llaniladi. Musiqa savodi mazmuni o'quvchilarni tabora shakllantiradi va ularni doirasini kengaytirib, chuqurlashtirib boradi. Shunday qilib musiqa savodi darsning ta'limiylashtirishini bajaradi. Musiqa savodi asosiy negizi va pedagogik maqsadi, yangi dastur bo'yicha berilgan chorak mavzulari va ularni yoritishga mo'ljallab tanlangan kuylash va tinglashga doir asardir. Ular o'quvchilarni kundalik musiqiy hayotidan olayotgan tassurotlari va musiqiy tajribalari va musiqiy tajribalari asosida o'rganilishi lozim.

Musiqa savodi qo'yidagi etaplar bo'yicha o'rgatiladi.

1. Bolalar diqqatini musiqaning ifida vositalari – kuy, ritm, registr, temp, dinamik belgilarni Orgatishga qaratish.

Ovoz sozlash va qo'shiq ijro etishga doir bilimlar, chapak va bolalar cholg'usboblarida chalish qoidalariga amal qilishga o'rgafatish.

3. Musiqa ijodkorlari: "kompozitor", "jrochi", "tinglovchi" hamda mavzuning mohiyzti va o'rganiladigan asarlarning mualliflari haqidagi ma'lumotlar ham o'quvchilarninig musiqa savodi faoliyati bilim doirasini kengaytiradi.

Musiqa tinglash faoliyati turi esa umumta'lim maktablari musiqa madaniyati darslarining asosiy negizi hisoblanadi. Chunki musiqaning jonli yangrashi va uni idrok etish, uning xarakterini mazmunini ohgli ravishda anglash orqali ijobiy tarzda amalga oshiriladi. O'quvchilarning hayotiy tajribalariga tayangan holdahar bir musiqa asari zamirida ma'lum bir histuyg'u va fikrlar aks ettiriladi. Biz musiqa madaniyati darsining qaysi bir faoliyati turini olmaylik, uavvalo musiqani tinglab idrok etishdan boshlanadi. Shuning uchun musiqa tinglash faoliyati darsning etakchi faoliyat turi

hisoblanadi. Darsda tinglanadigan har bir musiqiy asa, badiiy-g‘oyaviy mazmuni jihatidan chorak, dars mazmuniga bog‘li bo‘ladiva ilmiylik, davomiylik, izchilik tamoyillariga amal qiladi. Musiqa tinglash bir necha bosqichlar orqali amalga oshiriladi.

- O‘quvchilar e’tiborligi musiqiy asarga jalb qilish va o‘qituvchining kirish so‘zi.
- O‘qituvchi ijrosida yoki magnit yozuvda asarni tinglash.
- Asarni suhbat yo‘li bilan musiqiy va badiiy g‘oyaviy jihatdan oddiy tahlil qilish.
- Asarni bir butunligiga qayta tinglash va asar haqida o‘quvchilarni umumiy ta’surotlari yuzasidan yakuniy suhbat o‘tkazish.

Musiqa tinglash bir necha metodalar orqali amalga oshiriladi.

Ko‘rgazmalik metodi. O‘qituvchining jonli ijrosi, rasmlar, texnika vositalari orqali amalga oshiriladi.

Amaliy metodi. O‘quvchilar qiziqishini oshirib, ularni hayotiy tajribasiga bog‘lab jalb qilish.

Taqqoslash metodi. Bunda asarlar janrlari ijrochilik xususiyatlari ifodalash, yangrash badiiy didni o‘stirishda muhim vazifani bajaradi.

Bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish kuy yo‘nalish ritm his qilish to‘yg‘ularini o‘stiradi. Musiqa darsini 5 ta faoliyati turlari (xor bo‘lib kuylash, musiqa savodi, musiqa tinglash, musiqagacha mos xarakatlar bajarish va bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish) o‘zviy bog‘lab olib boriladi va mantiqiy bir butunlikka erishish maqsadga muvofikdir.

Og‘zaki metodlar. O‘qituvchi tinglanadigan asar mazmunini bolalar hayotiga bog‘lab yoritadi. Asar mazmuniga qarab, asar mualliflari haqida kelib chiqish tarixi haqidagi qiziqarli qisqa hikoya qilib berish.

Bolalar cholg‘u asboblariga jo‘r bo‘lish. Bu faoliyat turi eng qiziqarli mashg‘ulotdir, chunki bolalar cholg‘u asboblari jonli, tovushli o‘yinchoqlar sifatida har-bir o‘quvchini qiziqtiradi. Bolalar cholg‘u asboblari birinchi navbatda o‘quvchilarda ijrochilik elementlari orqali ijodkorlik musiqiy o‘quv qobiliyatlarini

rivojlantiradi. Musiqa madaniyati darslarida bolalar cholg‘u asboblaridan foydalanish yaxshi natijalar berish bilan birga darsga intiluvchanligini, qiziqishini musiqiy o‘quvini oshiradi. Musiqa darslarida qo‘llanadigan bolalar cholg‘u asbobalri 2 turga bo‘linadi. Kuychang va kuychan bo‘lmaqan (shovqinli) bolalar cholg‘u asboblari.

Kuychan cholg‘u asboblariga metalafon va keslafon kiradi. Kuychan bo‘lmaqan cholg‘u asboblariga: doirachalar, oddiy cho‘p qoshiqlar, kichik shiqildoqlar, barabanchalar, uchburchak, markassa va rumbalar kiradi. Bu asboblarda turli metodlar orqali foydalaniladi.

Avval bolalar kuyni tinglab, chapak chalib ritmik jo‘r bo‘ladilar. Musiqaga ritmik jo‘r bo‘lishni aniq bajarganlar, bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘ladilar. Keyinchalik esa passiv bolalar ham to‘g‘ri chalishga intilishlari, maqsadida ular ham jo‘r bo‘ladilar. Bolalar cholg‘u asboblarda chalish har gal har xil cholg‘u asbobda bajariladi.

Sinfni II-guruhgaga bo‘lib, birinchi guruh chapak va cholg‘uda ikkinchi guruh esa, ovozda usul, berib (Bum-bak, baka-baka bum) bilan amalga oshirishi mumkin.

Bolalar cholg‘u asboblarida ritmik, jo‘r bo‘lishda grafik ko‘rsatilgan ritmik tuzilmalarida qarab, chalish ham o‘quvchilar ijodkorligini oshiradi, faolashtiradi, ijrochilik malakalarini va musiqiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantiradi.

Boshlang‘ich sinflarda musiqiy ritmik harakatlar bajarish, o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvhilari, serharakat, o‘yinqaroq, diqqat e’tibori turg‘un emas, xotirasi, nutqi to‘liq rivojlanmagan bo‘lganligi sababli musiqa madaniyati darslarida musiqiy faoliyat turlari tez-tez almashinib turishi lozim. Musiqaga mos ras va ritmik harakatlar bajarish o‘quvchilarning diqqatini jamlashda, xotirasini mustahkamlashda hamda jismonan o‘sishida katta yordam beradi. Dars davomida quyidagi harakat turlaridan foydalanish tavsiya etiladi: marsh musiqalariga qadam tashlash, yugurish raqs, elementlarini bajarish, musiqali o‘yinlar o‘tkazish, musiqaning xarakatlarini, turli qo‘l va tana xarakatlari bilan ifodalash. Ma’lumki, milliy musiqamiz madaniyatida raqs san’ati muhim o‘rin

tutadi va unga har bir bola qiziqadi. Raqs xaraktlari musiqa darsida o‘quchilar faollashuvini oshiradi. Eng muhimi shundaki raqs va ritmik xaraktlar vositasida bolalar musiqa iqtidori ritm tuyg‘usi faol rivojlanadi. Har bir xarakt to‘rini o‘qituvchi oldindan belgilaydi va o‘zi uni aniq, go‘zal va ifodali qilib ko‘rsatib berishi shart. Har bir xarakatni bajarishdan oldin, unga doir musianing mazmunini avval ongli ravishda tinglab yoki kuylab so‘ngra xarakatlar bajarishi yaxshi natija beradi. Bolalar musiqali o‘yinlarga ham juda qiziqadilar. Ko‘p musiqiy asarlar mazmunida o‘yin metodidan foydalanish mumkin. Dars jarayoni bajarilgan har bir musiqiy xarakt turi, musiqali o‘yinlar, o‘quvchilarni xotirasini mustahkamlaydi, nutqini o‘stiradi, jismoniy sog‘lom bo‘lishiga ko‘maklashadi va ruhlantirib, musiqa darsiga qiziqishini oshiradi.

Musiqiy idrok – musiqa tinglash faoliyati barcha musiqiy mashg‘ulotlarning asosidir. Musiqiy tovush balandligi, uning ritmik suratini tinglamay kuylab bo‘lmaydi. Lekin musiqa tinglash oson emas, chunki har bir musiqiy asarning xarakteri musiqaning ifoda vositalari orqali aks ettiriladi va doimiy rivojlanish va harakatda. Shuning uchun musiqa tinglashni o‘rganish kerak. Musiqa tinglashni har qanday musiqiy jarayonda – qo‘sish qayta qaytish, ritmik harakatlar bajarish, musiqiy cholg‘ularda jo‘r bo‘lish, musiqa savodi jarayonlarida ham o‘rganish mumkin. Musiqani eshitish va tinlashni o‘rgatish 1-sinf o‘qituvchisi oldiga bir qator vazifalarni qo‘yadi. Avvalam bo o‘qituvchi musiqani boshqa san’at turlaridan farqi nimadaligini tushuntirib bermog‘i lozim. Musiqani his qilish, anglash, tushunish uchun uni tinglay olish muhimdir. Buning uchun bolalar musiqaning ifoda vositalari haqida – kuy harakati, ritmik surati, registrlarning ifodaviylik ahamiyati, sur’at, dinamika, lad bo‘yoqlari (major va minor) va boshqalarni bilishlari kerak.

Asosan musiqa tinglash faoliyati quyidagi to‘rtta shartli bosqichlarda o‘tkaziladi:

- Kirish so‘zi.
- Asar ijrosi.
- Tinglangan asar haqida suhbat.

- Qayta tinglash.

Bu bosqichlar shartli deb bejiz ta'kidlamadik. Dars tuzilishi, asar mazmuni va mohiyatiga qarab bu bosqichlar qisqartirilishi yoki kengaytirilishi ham mumkin.

Birinchi sinfda kuylash malakalari Birinchi sinfda kuylash malakalarini shakllantirish bevosita musiqiy eshitish qobiliyatining rivojlanishi bilan bog'liq. Sof intonatsiyada kuylash, aniq idrok etib, tinglangan tovushni toza ijro etishdan iboratdir. Gohida musiqiy tovushlarni to'g'ri idrok etadigan, biroq to'g'ri kuylay olmaydigan o'quvchilar ham uchrab turadi. Sinfda turli xususiyat va odatlarga ega bolalar bo'lganligi tufayli, o'qituvchi barcha bolalarga mos keladigan usullarni qo'llashi kerak. Qo'shiq kuylashni o'rganayotganda sekin-asta takrorlash usullari bilan, unli va undosh tovushlarni to'g'ri talaffuz qilgan holda, qo'shiq ritmini sanagan holda ko'zlangan maqsadga erishadilar. Bolalar ko'pincha o'quvchiga taqlid qilishlarini hisobga oladigan bo'lsak, o'qituvchi o'quvchilarni kuylatishidan avval qo'shiqni o'zi ijro etib berishi lozim.

O'qituvchi kuylash jarayonida nafaz, talaffuz, ansambl, soz ustida ish olib boradi. Buning uchun o'quvchilarni o'qituvchini qo'liga qarab, qo'shiqni barobar

boshlash va barobar tugatishlarini nazorat qilib borish kerak. Har qanday tovushni chiroyli, baqirmsadan, to'g'ri nafaz olib, undoshlarga unli tovushlarni qo'shgan holda kuylash yashxi natija beradi. Nafas olganda, "...xuddi ul hidlagandek," (N.Grodzenskaya) olish muhimdir.o'quvchilar nafaqat o'zlarini, balki, sinfdoshlarining ham kuylashini eshita olishlari kerak. Qo'shiq kuylash jarayonida, musiqa tinglash jarayonida bo'lgani kabi, o'quvchilarga musiqa savodidan ma'lumotlar berib boriladi. Endi qisqacha qo'shiq o'rgatish jarayoniga to'xtalib o'tamiz. Qo'shiq ijrosini ko'rsatib berish. Bolalarni o'rganiladigan qo'shiq bilan, uning yaralish tarixi, ijodkorlari va qo'shiqning mazmuni bilan tanishtiriladi. O'qituvchi o'zi mazkur qo'shiqni ijro etib beradi. O'qituvchining ijrosi badiiy jihatdan yorqin va ifodali bo'lishi lozim. Agar o'qituvchi o'zi ijro etib bera olmasa, qo'shiqni magnit tasma yoki boshqa yozuvlar orqali ham eshittirish mumkin. Barabar o'qituvchi qo'shiqni o'rgatish jarayonida o'quvchilarga qo'shiqni bo'laklarga bo'lib kuylab berishiga to'g'ri keladi. Shuning uchun qo'shiq

qanchalik kichik va sodda bo‘lishiga qaramay, o‘qituvchi uni yuqori saviyada ijo etib berishi muhimdir.

Qo‘sinq haqida suhbat. Qo‘sinqning badiiy ahamiyatini aniqlash maqsadida o‘qituvchi bolalarga qo‘sinqning xarakteri, ifodaviyligi, dinamikasi va boshqalar haqida so‘zlab beradi. Bu sinfdagi bolalarga ko‘proq quvnoq, sho‘x xarakterdagi qo‘sinqlar yoqadi. Shuning uchun ularga g‘amgin, qayg‘uli qo‘sinqlarni o‘rgatish qiyinroq kechadi. Qo‘sinq so‘zlari va ohangini o‘rganish. Qo‘sinqning qay darajada murakkabligiga qarab o‘qituvchi uni so‘zlarini alohida, kuyidan avvalroq o‘rgatadi. Biroq xadeb so‘zlarga berilmay, uni iloji boricha kuy bilan hamohanglikda o‘rgatish yaxshi natija beradi. O‘qituvchi qo‘sinqni jumlalarga bo‘lib o‘rgatadi. O‘quvchilar jumlalar haqida tushunchaga ega bo‘ladilar. O‘qituvchi o‘quvchilarga jumlalarning o‘rtasida nafas olish mumkin emasligini tushuntiradi. Bu jarayonda musiqa savodiga murojaat qilish kerakli natijani beradi.

Ijro ifodaviylici ustida ishslash. Qo‘sinqni o‘rganish jarayonining boshidan to‘ oxirigacha ijroni ifodaviyliciga ahamiyat berish kerak. Ko‘pchilik mutaxassislarining fikriga ko‘ra, o‘quvchilar qo‘sinqning so‘zlari bilan kuyini to‘liq o‘zlashtirib bo‘lganlaridan so‘ngina ifodaviylikka erishish mumkin, ekan. Bu holda o‘quvchilar o‘z diqqatlarini so‘zlarni va kuyini qanday kuylashga emas, balki qo‘sinqning mazmunini ochib berishga qaratadilar. Ifodali kuylashni o‘qituvchining asarning kompozitori va shoiri, uning yaralish tarixi hamda tarbiyaviy ahamiyati haqidagi kirish so‘zi ham ta’minlab beradi.

1-sinfda musiqa savodi Yuqoridagi bo‘limlardan ko‘rib turibmizki, musiqa savodi barcha faoliyatlarni birlashtiruvchi va o‘quvchilarning ijodkorligini, ijro

mahoratini oshiruvchi jarayondir. Shuning uchun bu jarayonni alohida mustaqil faoliyat sifatida ko‘rib bo‘lmaydi. Birinchi sinflarda musiqa savodi jarayonini hamma o‘qituvchilar har xil mavzularni o‘rgatishdan boshlaydi. Kimdir tovushlar harakatidan, kimdir tovushlar balandligi, uzunligi va boshqalardan boshlaydi. Ayrim o‘qituvchilar musiqa savodi jarayonini musiqiy registrlarni o‘rgatishdan boshlaydi. Qanday mavzudan boshlashidan qati’ nazar o‘qituvchi musiqa savodini

boshqa faoliyatlar bilan uzviy bog‘lashi kerak. Kuylashda tovushlar harakati, balandligi, cho‘zimi haqida tushuntirsa, tinglashda ritm, metr, dinamika, o‘lchov va boshqalar haqida ma’lumot beradi. Bolalarga tovushlar harakatini qo‘l yordamida tushuntirish ham yaxshi natija beradi. Ularga beshta barmoqlarimizni nota chiziqlariga qiyoslab notalar joylashuvini o‘rgatish mumkin. Birinchi sinf o‘quvchilarining musiqa darsliklarida kerakli mavzularni o‘zlashtirish uchun barcha ma’lumotlar, ko‘rgazmalar keltirilgan bo‘lib, ularni bolalar o‘qituvchilari yordamida bemalol o‘zlashtiradilar. Muhimi birinchi sinf o‘quvchilari “yuqori”ga va “pastga” harakatlanish tushunchalarini to‘liq o‘zlashtirishlari lozim. Buni amalga oshirishga «zinapoya» yordam beradi. O‘quvchilar zinapoya yordamida tovushlarni pastdan yuqoriga va yuqoridan pastga bemalol kuylay oladilar. O‘quv dasturiga ko‘ra birinchi sinf o‘quvchilari tovushlar nomi, uzunligi, balandligi, ritmi, metr tushunchalarini, nota yozuvi haqida tushunchalarni egallashlari kerak. Maktabga kelgan bolalar uchun bu biroz murakkab bo‘lsada, mahoratlari o‘qituvchi bu vazifalarni bemalol uddalay oladi. Birinchi darslardanoq nota yozuvi va unda notalar joylashuvini sekin-asta o‘rgatilib, kuylatib borilsa, bu vazifalar hech qanday qiyinchilik uyg‘otmaydi.

Shunday qilib, bir necha pedagogik maqsad belgilanki, ularning har biri, musiqiy faoliyat orqali amalga oshiriladi. Musiqa uchun darsda qo‘llanidigan har bir faoliyat turi, darsning ajralmas mantiqiy bo‘lgan bo‘lib, aniq pedagogik maqsadga qaratilmog‘i lozim.

2.2. Boshlang‘ich sinflarda musiqa darslarini rejorashtirish va uni o‘tish texnologiyasi

Umumiy ta’lim maktablarida musiqa darsini asosiy maqsadi – o‘quvchilarga musiqa san’atini go‘zallik qonunlari asosida o‘rganish malakasini singdirish va ularda musiqa madaniyatini tarkib toptirishdan jborat. Mazkur maqsad o‘qituvchi oldiga o‘quvchilarda musiqaviy-badiiy did va ahloqiy estetik xis-tuyg’ularni tarkib toptirish; ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish; ularda musiqa san’atiga nisbatan

qiziqishni va musiqaviy faoliyatida badiiy extiyojni kuchaytirish; musiqa savodxonligi madaniyatini shakllantirish; musiqa-davr, hayot, inson xis-tuyg'ulari va orzu-umidlari ifodasi ekanligi haqida tushuncha hosil qilish kabi qator vazifalar qo'yadi. Zero, musiqa kishilar hayotini, ularning xis-tuyg'ularini va orzu-istiklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishi xissiyotlariga faol ta'sir etadi. Bir so'z bilan aytganda, musiqa san'ati hayotni o'rganadi, tasvirlaydi va ifodalaydi. Shu boisdan musiqa o'quvchilarda estetik xissiyotlarni tarbiyalash orqali ularning ma'naviy, g'oyaviy va ahloqiy dunyosini har tomonlama takomillashtirishda, ularda oljanob fazilatlarni kamol toptirishda ta'sirchan vosita bo'lib xizmat qiladi. Mazkur oliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish - musiqa faniga jamiyatni madaniyo ahloqiy rivojlantiruvchi omil sifatida qarash, predmet muammolarini hal etishda keng o'qituvchilar ijodkorligiga tayanish, musiqa o'qitish uslubiyatini ilg'or tajribalar va kompleks ilmiyy -metodik izlanishlar natijasi asosida takomillashtirish talab etadilar.

Istiqlol yillarida O'zbekiston Respublikasida keyingi yillarda muhim siyosiy-ijtimoiy o'zgarishlar ro'y beradi. Xususan, «Ta'lim to'g'risida» qonun qabul qilinib, 9 yillik umumiyl o'rta ta'lim tizimi joriy etildi. Ta'limni demokratlashtirish, individuallashtirish, mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olish tamoyillari asosida barcha o'quv predmetlari, shu jumladan musiqa predmeti bo'yicha ham yangi o'qitish kontseptsiyasi ishlab chiqildi. Bu holatlar milliy musiqa ustuvorligi nuqtai nazaridan qayta ishlab chiqilgan mazkur dasturda ham o'z aksini topdi. Jumladan, yangi dasturning tayanch nuqtalari quyidagilar bilan belgilanadi: avvalo saboqda musiqaning muayyan mohiyatini tushunishga yordam beruvchi darslarning muayyan mavzulari har bir chorak uchun belgilangan bosh mavzulardan kelib chiqadi. Ikkinchidan, musiqa tinglash, qo'shiq kuylash va musiqa savodi mashg'ulotlari darsning mustaqil qismi bo'lib emas balki dars mavzusini ochib beruvchi musiqa faoliyati sifatida qabul etiladi. Uchinchidan, dars mavzusining qiziqarli bo'lisi va ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida raqs va musiqaliritmik harakatlar, chapakda va bolalar cholg'u asboblari-shiqildoq, doiracha, qo'shiq va boshqalarda musiqaga jo'r bo'lish hamda musiqa ijodkorligi kabi yangi

musiqa faoliyatlari qo'llaniladi. Ushbu faoliyatlar zamirida o'yin xususiyatlari mavjudligi tufayli ular o'quvchilarda katta qiziqish uygotadi. Binobarin, mashgulotlarda qo'llaniladigan barcha musiqa faoliyatlari dars mavzusining ajralmas qismi va mantiqan uzviy bulagi sifatida xizmat qiladi. Bu jihatdan «Musiqa madaniyati» predmeti kompleks (integral chiziq aralash) dars tipi mavzuiga bo'y sunuvchi, o'zaro mantiqan bog'lanuvchi quyidagi musiqa faoliyatlariga amal qilinadi: musiqa idroki (tinglash), kuylash musiqa savodi raqs va ritmik harakallar, chapakda va cholg'ularda chalish, musiqa ijodkorligi va boshqalar. Musiqa idroki dars mashg'ulotlarida chalish, musiqa ijodkorligi va boshqalar. Musiqa idroki dars mashg'ulotlarida yetakchi faoliyat sifatida muhim o'rinn tutadi. U ikki holatda amalga oshadi. Birinchi holatda – ma'lum asar tinglanib, idrok etiladi va uning badiiy jihatlari dars mavzuiga doir oddiy musiqiy pedagogik yusinda tavsif etiladi. Tinglash orqali asarni tushunish va ongli idrok etish, asarning musiqiy xususiyatlari (janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi) hamda badiiy mazmuni haqida ma'lum bilimlarga ega bo'linadi. Ikkinci holatda musiqa asarlari avval tinglanib, so'ng u yoki bu holati ko'proq kuylash orqali o'rganiladi, uning badiiy mazmun xususiyatlari amaliy faoliyatlarda ifodalananiladi. Masalan, o'rganiladigan qo'shiq avval o'qituvchi ijrosida yoki magnit tasmasi orqali bir-ikki marta tinglanadi, asar xususiyati haqida suhbat qilinadi, so'ng o'rganishga kirishiladi. Raqs musiqasi avval tinglanadi, kuy tavsiflari anglab olingandan so'ng, raqs harakatlari ifodasi o'rganiladi. Ko'pincha, asar bir necha faoliyat uygunligiga (tinglash, kuylash, raqs harakati va boshq.) o'rganiladi. Bunday mashg'ulot usuli asarni puxta o'rganish va ayni xolda kompleks malakalarning rivojlanishi uchun imkon yaratadi. Musiqa darsida barcha faoliyatlar muayyan mavzu zamirida mantiqan o'zaro bog'lanadi, natijada darsning mantiqan bir butunligi vujudga keladi. Musiqa savodi barcha faoliyatlarni nazariy jihatdan birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhimdir. Darsda qaysi faoliyat mashg'uloti (tinglash, kuylash, raqs va boshq.) qo'llanilmasin uning amaliyotida foydalilanayotgan asar o'rganiladi va uning xususiyatlari (janri, tuzilishi, ijrochiligi va h.k.) haqida yangi tushunchalar hosil bo'ladi. Shu bois, musiqa savodi

faoliyatida o'quvchilarning umumiyligi bilim tushunchalari majmuini musiqa shakllari, janrlari, cholg'uchilik ijrochiligi, xalq va bastakorlik musiqasi, ularning farqlari, milliy musiqaning mahalliy uslublari, klassik musiqa, nota savodi va boshqalarni shakllantirishga asosiy e'tibor qaratiladi.

Shuni alohida ta'kidlamoq zarurki, musiqa idroki va musiqa faoliyati o'zaro uzviy bog'lanishi bilan qolgan barcha faoliyatlar amaliyotiga yetakchilik qiladi. Kuylash faoliyati o'quvchilarning musiqa-o'quv qobiliyatini hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Sinfda jamoa bo'lib, kuylash jarayonida o'quvchi o'z ovoz ijrosini boshqaradi, o'rtoqlarining ijrolarini eshitib ko'zatadi va ular bilan bahamjihat jo'rnavozlik qilishga intiladi. Zotan, tinglash va kuylash, o'quv materiallari ta'lim mazmunini tashkil etadi. Ularni tinglash va kuylash faoliyatları vositasida o'rganish bilan birga cholguchilik, musiqali harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatları bilan ham har tomonlama o'zlashtirish musiqiy tavsiflarni ushbu faoliyatlar vositasida ifodalash imkoniyatlari yaratiladi. Dasturda raqs va musiqali harakatlarga alohida o'rinni berilgan. Bu faoliyatlar o'quychilar musiqiy qobiliyatları, xususan, ritm - chiziq usul tuyg'usi va asar badiyatini ifodalash malakalarini rivojlantirish bilan birga, ularning jismoniy rivojlanishlari uchun ham muhimdir. Shu bois, musiqa o'qituvchisi milliy raqs san'atimizning oddiy harakatlarini bilishi va darsda qo'llash usulini puxta egallashi bugungi davr talabidir. Chapakda va cholg'u asboblarida chalish faoliyati ham, raqs va musiqali harakatlar singari, o'quvchilarning musiqiy hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun foydalidir. Bu faoliyat boshlang'ich sinflarda milliy cholg'u asboblar bilan tanishish va ularning tovush tembrlarini anglab olish bilan uzviy bog'lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayrok, kichiq safonlar kabi urma cholg'u asboblaridan foydalanib, o'qituvchi ijrosiga doira chertib jo'rnavozlik qilish, sinf ijrosiga dirijyorlik qilish, kuy ohangiga mos harakatlarni, xususan, raqs harakatlarini topish, she'r parchasiga kuy bastalash kabi ijodkorlik bilan bajariladi. Bu faoliyat sinfdagi iqtidorli o'quvchilar e'tiborini -kuchaytirish, ularning badiiy extiyojini qondirish va badiiy rivojlantirish uchun ayniqsa muhimdir. Musiqali harakatlar, cholg'chlik va ijodkorlik faoliyatlarni amalga

oshirishda o'yin uslublaridan keng foydalanishni tavsiya etadilar. ZOTAN, ushbu faoliyatlar zamiri ko'proq o'yin xususiyatlari bilan bog'liq. 3.Musiqa fanidan bir yilda ikki marta yarim yillik taxminiy-mavzuli ish rejasi va har bir darsga reja-konspekt tuziladi. Yarim yillik ish rejasi boshlang'ich va o'rta sinflar uchun alohida-alohida tuziladi. Bunda o'quvchilarni yoshi (sinfi), ovoz diopazoni, musiqaga qiziqishi qobiliyati, yil fasllari, bayramlar, yil, chorak dars mavzulari hisobga olinib, yangi dasturdan foydalanib dars strukturasi asosida tuziladi. Ba'zi qo'shiqlarni tinglash uchun asarlarni, o'qituvchi o'quvchilar istagi va yangi zamonaviy qo'shiqlar bilan dars rejasiga mos keladigan asarlarga o'zgartirish mumkin.

Musiqa darslari asosan bir xuftada bir soat o'tiladi. O'quv yili davomida esa quyidagi tartibda:

- I -chorak - 9 soat
- II-chorak - 7 soat
- III-chorak- 10 soat
- IV- chorak-8 soat

Jami 1 yilda 35 soat dars o'tiladi. Shuningdek, har bir o'quv yilida 12-14 ta qo'shiq o'rgatiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari asosan, bir ovozli qo'shiqlarni (unisonda) kuylash malakalarini puxta o'zlashtiradilar va ayoni paytda ko'p ovozlikka o'tishga tayyoragarlik ko'radilar. 2-sinfning 3-choragidan boshlab dasturga 2-ovozi elementlari bor qo'shiqlar kiritilgan. Shuningdek, o'quvchilarni ko'p ovozlikka o'rgatish bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlar bu ishni birinchi sinfdan boshlash mumkinligini ko'rsatadi. Buni amalga oshirish uchun dasturdagи qo'shiqlardan o'qituvchining o'zi o'quvchilarning qobiliyati va imkoniyatlarini hisobga olgan xolda tanlab oladi. O'quv yili davomida yangi qo'shiqlar tuplamlaridan turli jo'mallarda berilgan qo'shiqlardan, radio va televide niye eshittirishlarida ijro etilayotgan yoki mualliflarning o'zlaridan olingan qo'shiqlardan o'quvchilarning yoshi va saviyasiga mos keladigan eng yaxshi bolalar qo'shiqlarini tanlab o'rganish mumkin. Dars samaradorligini oshirishda o'quvchilarni bilim va malakalarini baholash muhim pedagogik ahamiyatga egadir.

Qo'shiq kuylash bilan birga, ularni ko'proq fikr bildirishga, baxsga tortishga va amaliy faoliyatga ko'proq jalb etish va odilona baholash lozim bo'ladi. Shunday qilib, musiqa darslari, yangi dastur asosida rejalashtirilib, o'quvchilarni milliy musiqamizga mehr-muhabbat va qiziqish uyg'otishi lozim.

Musiqa madaniyati fanidan bir soatlik dars tuzilish va namunaviy ishlanmasi.

Bir soatlik dars strukturasi.

Chorak mavzusi.

I. Dars mavzusi.

Qo'shiq (mualliflari)

Musiqa savodi (ifoda vositalari)

Musiqa tinglash (mualliflari)

II. Darsning maqsadi.

Ta'limiy va tarbiyaviy rivojlantiruvchi maqsadi.

III. Darsini jihozlash.

Ko'rgazmali qurollar, bolalr cholg'u asboblari, texnika vositalari, kartochkalar, nota yozuvlari.

IV. Darsning turi.

V. Darsning borishi.

1. Tashkiliy qism. (2-3) davomatni aniqlash, darsga hozirlash.

2. Vokal-xor ishlari (18-20 min) (ovozi sozlash, oldingi qo'shiqni takrorlab, mustahkamlash yangi qo'shiqni o'rgatish).

3. Musiqa savodi (5-7min).

(Musiqa ifoda vositalari: kuy, lad, renestr, temp, o'zin, qisqa notalar, skripka kaliti va boshqalar).

Musiqa tinglash (-8-10min).

Asarni tahlil qilish musiqiy xarakatlar baajrish.

Bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish.

O‘quvchilarni bilimini reting ball tizimi talablari bo‘yicha baholash. (4-5 min).

Darsni yakunlash. (2-3min).

O‘tilgan darsga yakun yasash.

7. Uyga vazifa. (2-3min).

Rasmlar chizish qo‘sish matnini va ko‘yini yodlashqo‘sishqqa mos xaraktlarni uyda bajarib, mustahkamlash.

Musiqa madaniyati fanidan bir soatlik dasr namunaviy ishlanmasi.

Chorak mavzusi: “Biz yoqtirgan kuy va qo‘ishqlar”.

Dasr mavzusi: Biz yoqtirgan qo‘sishqlar.

- Jamoa bo`lib kuylash. “Baxtli erkatoy”-T. Toshmatov musiqasi,
X. Muxammad she’ri.
- Musiqa savodi (ifoda vositalari). O‘zun qisqa musiqa tovushlarini ajratish.
- Musiqa tinglash (mualliflari). “Chamanda gul”-O‘zbek xalq kuyi.

Darsning maqsadi.

Tarbiyaviy ahamiyati ega bo‘lgan qo‘sish bilan tanishtirishi, asar mazmuniga mos musiqiy xarakatlar bajarish, kuychan ijro etishga o‘rgantish. O‘zbek xalq cholg‘u asboblari bilan tanishtirib musiqaga mos o‘zbek milliy raqs xarakatlarini bajarib, o‘quvchilarni o‘zbek xalq kuylari va cholg‘u asboblari ga qiziqish mehr-muhabbatini oshirish.

Darsni jihozlash. Musiqa cholg‘u asbobi, reja-kospekt, qo‘sishqqa mazmuniga mos rasm, kartochkalar, bolalar cholg‘u asboblari, magintafon (tasmasi), o‘zbek xalq cholg‘u asboblari surati.

Darsning borishi.

O‘quvchilarga sinfga Sh. Yormatovning “Salom mакtab” musiqasi sadolari ostida kirib keladilar. O‘qituvchi salomlashib, davomatni aniqlab, o‘quvchilarni darsga hozirlaydi. Musiqa darsida qo‘sish kuylash jarayonida qanday o‘tirish kerakligini eslatib, ovozlarini sozlab, oldingi darsda kuylangan S. Abramova musiqasi “Shamol-shamol” qo‘sishini mustahkamlab, yangi “Baxtiy erkatoy”.

Tyu Toshmatov musiqasi, X. Muxammad she'ri qo'shig'ini jonli, ifodali qilib kuylab beradi. Qo'shiqni mualliflari mazmuni tarbiyaviy ahamiyati, shakli, ritmik tuzilishi, haqida so'zlab beradi. Qo'ishq mazmuniga mos ko'rgazmali kurol (rasmdan) foydalaniladi. Yangi qo'shiqni musiqiy jaumlalari bo'lib o'rgatadi. Qo'shiq xotirasida saqlanib qolish uchun qo'shiqga mos xarakatlar bajaradi. Pirovarda uzun va qisqa musiqiy tovushlarning yuqori va pastga qarab yo'nalishi natijasida xosil bo'lgan ohang, kuy ekanligini tushuntiradi. Bunda kartochkalar, grafik chiziqlar, xarakatiga qarab, kuylash natijasida puxta bilishga ega bo'ladilar. Kartochkalardagi notalarni chapakda va bolalar cholg'u asboblarida chalish orqali mustahkamlaydilar. O'qituvchi bolalar diqqatini o'zbek xalq musiqasi, cholg'u asboblari, raqs ashulalari, lapar allariga qaratadi. Xusuan "Chamanda gul" asarini o'zbek cholg'u asboblaridan birida (dutor, rubob, doira) yoki peioninada ifodalash jozibali qilib ijro etib beradi. Asarga mos rasmlar ko'rsatiladi, xalq rasmlarini ko'p qirrali ekanligi haqida so'zlab o'zbek milliy raqs xarakatlarini ko'rsatiladi. "Chamanda gul" asari mos raqs xarakatlar bajarish taklif qiladi. O'qituvchi dars oxirida barcha o'quvchilarning reyting ball tizimi bo'yicha baholab, darsga yakun yasaydi. Uyga vazifa beradi va o'quvchilar - O'zbek xalq kuyi "Chamada gul" ostida sinfdan chiqib ketadilar.

2.2 Musiqa madaniyati darslarining yil, chorak, dars mavzulari hamda musiqiy faoliyatlar asosida tashkil etilishi.

Birinchi sinf(33 soat)

Yil mavzusi: "Biz musiqani sevamiz"

1 –chorak Mavzu: "Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar" (9 soat)

Musiqa tinglash

- 1."O`zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi" A.Oripov she`ri, M.Burxonov musiqasi.
2. " Andijon polkasi" O`zbek xalq kuyi.
3. "Olma pishganda galing" Xorazm xalq qo'shig`i.
4. "Yurish marshi" F.Nazarov musiqasi.

5. "Do`loncha" O`zbek xalq kuyi.
6. "Olmacha anor" O`zbek xalq kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Salom maktab" P.Mo`min she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
2. "Olma" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
3. "Anjir" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
4. "Xandalak" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
5. "Salom bergen bolalar" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
6. "Qadim turon" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi

Musiqa savodi. Musiqaning badiiy tavsifi (quvnoq, sho`x, g`amgin va x.k.).

Tovushlar va ularning farqi (Musiqiy va shovqinli tovushlar) Cholg`uchilik, raqs va harakatlar Chapak chalib, musiqaga ritmik jo`r bo`lish ("Andijon polkasi", "Olma", "Do`lancha", "Olma pishganda galing" va boshqalar). Musiqa ijodkorligi Yangi raqs harakatlarini topish ("Do`loncha" va boshqalar). Sinf kontserti.

2- chorak (7 soat)

Mavzu: "Musiqali ritmik o`yinlar va qo`schiqlar".

Musiqa tinglash

1. "Yangi tanovar" M.Mirzayev musiqasi
2. "Asp bo`laman" O`zbek xalq kuyi.
3. "Ufor" O`zbek xalq kuyi.
4. "Oq terakmi, ko`k terak" Bolalar xalq qo`sfig`i.
5. "Jamalagim" O`zbek xalq kuyi. D.Zokirov fortepiano uchun moslashtirgan.
6. "Fil" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Shamol" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
2. "Alifbo bayrami" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
3. "Qo`zichoq" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
4. "O`ynasangchi tipratikon" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
5. "Yangi yil archasi" M. Abdushukurova she`ri, A.Berlin musiqasi.

Musiqa savodi. Musiqaning tasviri (tabiat, o`yin, ertak, xazil, o`yinchoqlar obrazlari, ...). Nota chizig`i, skripka kaliti, unung yozilishi va nota yo`lidagi joylashuvi. Cholg`uchilik, raqs va harakatlar Chapak va shiqildoqlar chalib, o`qituvchi ijrosiga ritmik jo`r bo`lish ("Asp bo`laman" va boshqalar).

Musiqa ijodkorligi. Baland va past tovushlar topib ovozda kuylash. Ularni uzun va qisqa tovushlarda kuylash. Musiqaga muvofiq raqs harakatlarini topish ("Ufor", "Asp bo`laman"). Chapak jo`rligida (1-guruh) raqs tushish (2-guruh). Guruhlarni almashtirib, chapak ijrosida raqs tushish. Sinf konserti.

3-chorak (9 soat)

Mavzu: "*Musiqa olamiga sayohat*".

Musiqa tinglash

1. "Chertmak" O`zbek xalq kuyi (Dutor).
2. "Dutor bayoti" O`zbek xalq kuyi (Rubob).
3. "Doira usullari. Chamanda gul" O`zbek xalq kuyi.
4. "Olmani otdim" O`zbek xalq kuyi.
5. "Yallama yorim" O`zbek xalq kuyi.
6. "Chitti gul" O`zbek xalq kuyi.
7. "Bahor valsi" M.Mirzaev musiqasi (cholg`u ansambl).
8. "Ayiqcha" I.Akbarov musiqasi
9. "Buxorcha" O`zbek xalq kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Diloromning qo`shig`i" I.Donish she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
2. "Nevaralar qo`shig`i" S.Barnoyev she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi
3. "Etikcham" Qambar Ota she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
4. "Gullola" I.Akbarov musiqasi.
5. "Binafsha" A.Rahmatova she`ri, G`.Qodirov musiqasi.
6. "Childirma" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi
7. "Chitti gul" O`zbek xalq qo`shig`i.
8. "Ro`molcha" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqasi

Musiqa savodi. Musiqa asboblari bilan tanishish (fortepiano, doira, rubob, nog`ora, karnay). Takt chizig`i. Cholg`uchilik, raqs harakatlari, ijodkorlik Chapak, doirachalar, qoshiq, shiqildoq va qayroqchalarda chalib, kuya ritmik jo`r bo`lish ("Chamanda gul", "Yallama yorim", "Olmani otdim"). Raqs tushish. Musiqaga qadam tashlash ("Marsh"). O`rganilgan asar ("Fil") badiiy qiyofasi (obrazi) ni tasvirlash. Sinf konserti.

4-chorak (8 soat)

Mavzu: "*Xushnavo milliy cholg`ularimiz*".

Musiqa tinglash

1. "Chamanda gul". O`zbek xalq kuyi (Cholg`u ansamblı).
2. "Raqs" F.Nazarov musiqası.
3. "Kakligim" N.Norxo`jayev musiqası.
4. "Gulbahor" O`zbek xalq kuyi (nay).
5. "Choriy chambar" O`zbek xalq kuyi.
6. "Olma atirjon" O`zbek xalq kuyi.
7. "Gulyoraxon" O`zbek xalq kuyi (tanbur).
8. "Gulyoraxon" O`zbek xalq kuyi (dutor va tanbur).
9. "Chitti gul" O`zbek xalq kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Kapalak" P.Mo`min she`ri, D.Omonullayeva musiqası.
2. "Kakligim" N.Orifjonov she`ri, N.Norxo`jayev musiqası.
3. "Quvnoqlar qo`shig`i" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqası.
4. "Bolalar va g`ozlar" M.Qo`sboqov she`ri, J.Najmidinov musiqası.

Musiqa savod. Yetti tovush nomi, ularning ketma-ketligini bilish. Tovushlar baland-pastligini zinachalar ifodasida tasvirlash, uni Do-major tovush qatorida kuylab ifodalash. Shoir, bastakor va kuy-qo`shiq farqini bilish. Cholg`uchilik, raqs harakatlari, ijodkorlik Chapak va cholg`ularda chalib, kuya ritmik jo`r bo`lish ("Yallama yorim", "Duchava"). Yil davomida musiqa savodidan bolalarning olgan taassurotlari yuzasidan suhbat.Sinf kontserti.

Ikkinchisinf (34 soat)

Yil mavzusi. "Ijrochilik turlari, musiqaning ifoda vositalari"

I chorak (9 soat)

Mavzu: "Yakkanavozlik va jo`rnnavozlik"

Musiqा tinglash

1."O`zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi" A.Oripov she`ri,
M.Burhonov musiqasi.

2. "Dutor bayoti" O`zbek xalq kuyi.
3. "Qashqarcha" O`zbek xalq kuyi (dasta).
4. "Qari navo" O`zbek xalq kuyi ( cholg`u dastasi).
5. "Gulxan" D.Zokirov musiqasi.
6. "Usmoniya" O`zbek xalq kuyi (cholg`u dastasi).
7. "Oromijon" O`zbek xalq kuyi (rubob).
8. "Qo`shtor" O`zbek xalq kuyi (dutor).
9. "Chertmak" O`zbek xalq kuyi. (Yakka dutor yoki dutorchilar ansamblı).

Jamoa bo`lib kuylash

1. "O`zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi" A.Oripov she`ri,
M.Burhonov musiqasi.
2. "Salom mакtab" F.Nazarov musiqasi, I.Muslimov she`ri.
3. "Kuz" Ro`zimuhamedov musiqasi, S.Abramova musiqasi.
4. "O`zbek elim-bek elim" D.Omonullayeva musiqasi.
5. "Oy bo`lamiz- toy bo`lamiz" S.Barnoyev she`ri, H.Rahimov musiqasi.
6. "Yomg`ir yog`aloq" o`zbek xalq qo`shig`i, A.Berlin musiqasi.

Musiqа savodi. Musiqа savodi bo`yicha 1-sinfda o`tilganlarni takrorlash.
Cholg`u asboblarida chalish va musiqali-ritmikharakatlar bajarish Bir joyda turib
musiqaga xos harakatlar bajarish, bir joyda turib: marshga qadam tashlash
("Usmoniya", "Qari navo", "Marsh") va raqs kuylariga xos ifodali harakatlar
bajarish. Mazkur ohanglarga uchburchak, doirachalar va shiqildoqlar ijrosida
ritmik jo`r bo`lish, qattiq va yo`mshoq urg`ularni belgilash.

Musiqа ijodkorligi. O`qituvchi ijrochiligiga jo`rnnavozlik qilish. Kuy tavsifiga
mos raqs harakatlarini bajarish.

2-chorak (7 soat)

Mavzu: "Yakknavozlik va yakkaxonlik Cholg`uchilar va honandalar ansamblı"

Musiqa tinglash

1. "Chamanda gul" O`zbek xalq qo`shig`i (dutorchi qizlar dastasi).
2. "Norim-norim" O`zbek xalq kuyi
3. "Xorazm lazgisi" Xorazm xalq kuyi (dasta).
4. "Gullola" I.Akbarov musiqasi
5. "Ufori ganji qorabog`" Xorazm xalq kuyi (afg`on rubobi)
6. "Dilxiroj" (dutor)

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Xakkalar" N.Orifjonov she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi
2. "Yangi yilim-yaxshi yilim" P.Mo`min she`ri, D.Zokirov musiqasi.
3. "Kichkintoymiz - gijingtoymiz" P.Mo`min she`ri, K.Kenjayev musiqasi.
4. "Archa qo`shig`i" Z.Diyor she`ri, X.Muhamedova musiqasi.

Musiqa savodi. Nota yo`lida "Mi-lya" tovushlarining joylashuvi. Sozanda va xonandaning ijrosini, yakkanavoz hamda yakkaxonning farqini bilish. Butun va yarim nota, ularning cho`zimini bilish. Cholg`u asboblarida ijro etish va musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish Chapakda va bolalar cholg`u asboblarida chalib, musiqa ohangiga ritmik jo`r bo`lish ("Oftob chiqdi olamga").

Musiqa ijodkorligi. "Mi, Fa, Sol, Lya" notalari ifodasida aytim mashqi yaratish va kuylash. Kuya raqs harakatlarini topib, raqs tushish. Sinf konsertiga qatnashish.

3-chorak (10 soat)

Mavzu: "Ansaml va uning turlari. Kuy nima? Kuyda nimalar ifodalanadi?"

Musiqa tinglash

1. "Qor uyini" I.Akbarov musiqasi
2. "Qashqarcha" O`zbek xalq kuyi.
3. "Shohi so`zana" A.Muhamedov musiqasi.

4. "Halinchak" (Bolalar hori va cholg`u dastasi).
5. "Farg`onacha" O`zbek xalq kuyi.
6. "Shodmon" O`zbek xalq kuyi.
7. "Bog`larga bahor keldi" O`zbek xalq kuyi.
- 8."Olmani otdim" (2 janr) O`zbek xalq kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Navro`zim sho`x sozim" X.Raxmat she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
2. "Arg`imchoq" K.Rahim she`ri, J.Najimiddinov musiqasi.
3. "Kapalak va kamalak" N.Narzullayev she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
4. "Uxlab turdim" F.Nazarov musiqasi, I.Muslimov she`ri.
5. "Buvijonim" Y.Suyunov sheri, D.Omonullayeva musiqasi

Musiqa savodi. Do-Lya bosqichlarining nomlari va ularning nota yo`liga joylashuvini bilish. Shu oraliqdagi tovushlar notasiga qarab kuylash. Majorning asosiy bosqichlarini qo`l harakati ifodasida kuylash. Tonikasi tushirib qoldirilgan kuy parchalarining tonika tovushlarini topib, qo`shiq kuylash. Musiqaning ifoda tili-kuy, dinamik tuslar. Repriza.

Naqorat va kupletning farqini bilish. Chorak, nimchorak nota, ularning cho`zimini bilish. Cholg`u asboblarida ijro etish va musiqaviy-ritmik harakatlarni bajarish Chapakda va bolalar cholg`u asboblarida chalib, musiqaga jo`r bo`lish. ("Qashqarcha", "Olmani otdim", "Yulduzlar"). Musiqa tavsiflariga mos raqs harakatlari ("Olmani otdim", "Fabrika"), musiqada uyin ifodalarini ("Inoq o`ynaymiz") bajarish.

Musiqa ijodkorligi. Mashq so`zlarga kuy bastalash ("Yulduzlar"). Musiqa tavsiflariga mos raqs harakatlarini topish. O`qituvchi ijrosiga doira chertib jo`rnavozlik qilish.

4- chorak (8 soat)

Mavzu: "Musiqaning ifoda vositalari"

Musiqa tinglash

- 1."Bahor" A.Rahmat she`ri, I.Akbarov musiqasi.
2. "Lola raqsi" Sobir Karim-Xoji musiqasi.

3. "Bahor valsi" M.Mirzayev musiqasi.
4. "Boychechak" O`zbek xalq qo`shig`i.
5. "Shodiyona" O`zbek xalq kuyi.(karnay,suray, doira, nog`ora)
6. "Vatanjonim-Vatanim" D.Omonullayeva musiqasi.
7. "Gulnoz". M.Mirzayev musiqasi.
8. "Lazgi" Xorazm xalq kuyi.
9. "Polka" M.Glinka musiqasi
10. "Bolalar" U.Rahimov musiqasi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Qo`zichog`im-o`yinchoq" P.Mo`min she`ri, A.Mansurov musiqasi.
2. "Dakang xo`roz" A.Mansurov musiqasi
3. "O`ynasangchi tipratikon"
4. "Muzqaymoq" O`.Qayumov she`ri, A.Mansurov musiqasi.
5. "G`ildiragim" Q. Baxromov she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
6. "Quyon" I.Muslim she`ri, Q.Mamirov musiqasi.
7. "Sehrli ertak" I.Jalilov she`ri, X.Xasanova musiqasi.

Musiqa savodi. Major va minor tonalliklarida uchtovushlikni kuylash. Do major tovush qatorini 2/4 va 3/4 o`lchovlarida taktlab kuylash. Kuy-ohang orqali uning o`lchov birligini bilish

Cholg`u asboblarida ijro etish vamusiqaviy-ritmik harakatlar bajarish Chapakda va bolalar cholg`u asboblarida chalib musiqaga ritmik jo`r bo`lish ("G`ildiragim"). Doira chalishni qo`l harakati bilan imitatsiya qilish.

Uchinchi sinf. (34 soat)

Yil mavzusi: "Musiqada shakl va mazmun"

1-chorak (9 soat)

Mavzu: "Musiqaning tuzilishi" (Musiqa nutqi)

Musiqa tinglash

1. "O`zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi" A.Oripov sheri, M.Burxonov musiqasi.
2. "Dilxiroj"O`zbek xalq kuyi

3. "Jonon" M.Mirzayev musiqasi.
4. "Raqs" G`Qodirov musiqasi.
5. "Rohat" O`zbek xalq kuyi, D.Zokirov fortepianoga moslashtirgan.
6. "Boychechak" O`zbek xalq kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

- 1."O`zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi" A.Oripov she`ri, M.Burxonov musiqasi.
2. "Qo`zichog`im" I.Sulaymon she`ri, P.Abdullayev musiqasi.
3. "Oltin paxtam-oppog`im" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
4. "Sho`x bolaman" S.Jabbor she`ri, H.Rahimov musiqasi.
5. "Diyor madhi" Habib Raxmat she`ri N.Norxo`jayev musiqasi
6. "Ochil paxtajon" P.Mo`min she`ri, M.Burhonov musiqasi.
7. "Kakku" I.To`lqin she`ri, .Hamroyev musiqasi
- 8."Aziz buston O`zbekiston" M.Mirzayev she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
9. "Ochil paxtam" T.Yulduosh she`ri, M.Burxonov musiqasi.

Musiqa savodi. Aytim mashqlar va qo`shiqlarni o`qituvchi ovoziga ergashib kuylash ("Yulduzlar", "Teplovoz") do- major va lya minor tovush qatorlarini 2/4 o`lchovida dirijorlik qilib kuylash. Chorak va nim chorak pauzalarni bilish. Cholg`u asboblarida ijro etish va musiqaviy-ritmik harakatlar bajarish Doirachalar, shiqildoqlar, qo`shiq va boshqa urma cholg`u asboblarida chalib musiqaga ritmik jo`r bo`lish ("Olmani otdim", "Jonon"). Cholg`u asboblari tovushlarini ovozda taqlid qilib kuylash. Musiqa tavsifini raqs va turli harakatlarda ifodalab ko`rsata olish.

2-chorak (7 soat)

Mavzu: "Xor va orkestr"

Musiqa tinglash

1. "Boychechak" Sh.Yormatov (qayta ishlagan)
2. "Maysa" Sh.Yormatov musiqasi.
3. "Bayram marshi" D.Zokirov musiqasi.
4. "Jazoir" X.Abdurasulov musiqasi.

5. "Yoriltosh" S.Boboyev musiqasi.
6. "Raqs" G.Qodirov musiqasi.
7. "Hosil to`yi bayrami" S.Jalilov musiqasi. J.Jabborov she`ri.
8. "Polvonman" M.Otajonov musiqasi, Qambar Ota she`ri.
9. "Shodiyona" G`Qo`chqorov musiqasi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Ochil paxtajon" P.Mo`min she`ri, M.Burhonov musiqasi.
2. "Qo`shig`imiz avjida" G`Komilov she`ri, T.Azimov musiqasi.
3. "Yangi yil qo`shig`i" V.Hikmat she`ri, K.Abdullayev musiqasi.
4. "Oppoq qandim" P.Mo`min she`ri, F.Alimov musiqasi.
5. "Archa qo`shig`i" Z.Diyor she`ri, X.Muhamedova musiqasi
6. "Qor" Zulfiya she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
7. "Yangi yilim-yaxshi yilim" P.Mo`min she`ri, D.Zokirov musiqasi.

Musiqa savodi. Major va minor ladi haqida tushuncha hosil etish, ularni asarlar tavsifidan ajratish. Musiqa tavsiflarining shakillanishida surat va usulning ahamiyati.Tinglanadigan asarlar tavsif hususiyatlarini usullar ifodasida aniqlash.

3-chorak (10 soat)

Mavzu: "Oddiy musikaning shakllari. Band va naqorat."

Musiqa tinglash

1. "Yosh askarlar qo`shig`i" S.Barnoyev she`ri, S.Jalil musiqasi
2. "Men g`unchaman" N.Narzullayev she`ri, H.Rahimov musiqasi
3. "Lazgi" Xorazm xalq kuyi.
4. "G`ildiragim" Sh.Yormatov musiqasi.
5. "Norim-norim" Xorazm xalq kuyi.
6. "Lolacha" O`zbek xalq kuyi.
7. "Bolalarining ko`zлari" Qambar Ota she`ri, M.Otajonov musiqasi.
8. "Dilbar" O`zbek xalq laparlari, B. Gienko qayta ishlagan.
9. "Turkiston farzandimiz" T.Mullaboyev she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
- 10 "Charxpalagim" T.Mullaboyev she`ri, P.Abdullayev musiqasi
11. "Diyor madhi" H.Rahmat she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Ay, ya-yay" M.Muhamedova she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
2. "Men g`unchaman" N.Narzullayev she`ri, H.Rahimov musiqasi.
3. "Sog`lom avlod qo`shig`i" S.Barnoyev she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
4. "Buvijonim yaxshisiz" G`.Komilov she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
5. "Shirin-shirin" I.Jiyanov she`ri, X.Xasanova musiqasi.

Musiqa savodi. Alteratsiya belgilari (diez, bemol, bekar) haqida tushunchaga ega bo`lish. Major va minor ladlari va uning asosiy uch tovushliklarini qo`l harakati ishoralai bilan ifodali kuylash

4-chorak (8 soat)

Mavzu: "Musiqaning ifoda vositalari".

Musiqa tinglash

1. "Hoy, lola" O`zbek xalq kuyi. E.Shukrullayev qayta ishlagan.
2. "Farg`onacha tanovar" O`zbek xalq kuyi.
3. "Usmoniya" O`zbek xalq kuyi.
4. "Navro`z" tojik xalq kuyi.
5. "Bibigul" Qoraqalpoq xalq kuyi.
6. "Raqs" O.Holmuhamedov musiqasi.
7. "Humo qushim" B.Umidjonov musiqasi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Qo`zilarim" O.Qo`chqorbekov she`ri, F.Nazarov musiqasi.
2. "Laylak" Uyg`un she`ri, G`.Qodirov musiqasi.
3. "Gullar manim kulganim" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
4. "Navbahor" Sh.Shoxismoilov she`i, P.Tupsunov musiqasi.
5. "Balig`im" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.

Qo`sishimcha materiallar

1. "Navro`z keldi" Y.Ho`jayev she`ri, L.Mujdabayeva musiqasi.
2. "Salimjon-nimjon" P.Mo`min she`ri, A.Muhamedov musiqasi.
3. "Kakligim" N.Orifjonov she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
4. "Piyoda askarlar qo`shig`i" Qambar Ota she`ri, A.Mansurov musiqasi.

5. "Kamalak izlayman" P.Mo`min she`ri, Q.Komilov musiqasi.

Musiqa savodi. Major va minor uchtovushligi va tovush qatorini nota yozuviga qarab kuylash va ularni lad ohangiga qarab ajratish. Uchtovushliklarni bosh pardasiga tayanib kuylash. Kuylanadigan qo`shiqlarning ohangiga qarab ladini aniqlash. Qaytariq (repriza) haqida tushuncha hosil qilish ("Qo`shig`imiz avjida"). Alteratsiya belgilari: diez, bemol, bekar. 2/4 va 3/4 o`lchovlarida belgilangan qisqa kuy mashqlarini o`lchoviga muvofiq takt chiziqlarini qo`yib chiqish. Dinamik belgilaridan forte va pianoni bilish.

To`ttinchi sinf. (34 soat)

Yil mavzusi: " O`zbek halq musiqa ijodi"

1-chorak (9 soat)

Mavzu: " Xalq aytimlari va cholg`ulari"

Musiqa tinglash

1. " Oh, layli" O`zbek xalq qo`shig`i.
2. "Bilakuzuk" O`zbek xalq qo`shiqlari.
3. "Hur Respublikam" A.Mansurov musiqasi, H.Qayumov she`ri.
4. "Yallama yorim" O`zbek halq yallasi,
5. " Fabrika" O`zbek halq qo`shig`i,
6. "Qalbimda" S.Jalil musiqasi.
7. "Ajam taronalari" an`anaviy cholg`u kuylari

Jamoa bo`lib kuylash

- 1."O`zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi" A.Oripov she`ri, M.Burhonov musiqasi.
- 2."Aziz ustozlar" To`lqin she`ri, S.Babayev musiqasi.
- 3."Oq paxta terdik" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
- 4."Oy Vatanim" P.Qambar she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
5. "Shaftoliga savolim" P.Mo`min she`ri, N.Norho`jayev musiqasi.

Musiqa savodi. Quyi sinfda olingan bilim va malakalarga asoslanib, aytim mashqlari va qo`shiqlarini nota bilan kuylash Ton va yarim ton haqida o`quvchilar bilimini mustahkamlash. Lad haqidagi bilim va malakalarni mustahkamlash. Major

va minor uchtovushliklar va tovushqatorlarini jo`rlik va jo`rsiz eshitish hamda taqqoslab aniqlash, so`ng kuylash. 4/4 o`lchovini aytim mashqlari va asarlar misolida o`rganish. 3/4 va 4/4 o`lchovlarini kuchli va kuchsiz hissalarga taqqoslash yo`li bilan farqini ajratish. Chorak, yarim va butun notalarni hamda shu o`lchovdagi pauzalarni bilish.

2/4, 3/4, 4/4 o`lchovli mashq va qo`schiqlarni tinglash va kuylash. Musiqa tavsiflarini raqs harakatlarida ifodalash ("Yali-yali", "Qashqarcha", "Ufori", "Andijon polkasi").

Urma cholg`u asboblarida, chapakda yoki barmoq uchi bilan chertib, musiqa usuliga ritmik jo`r bo`lish.

2-chorak (7 soat)

Mavzu. "Bayram va marosim qo`schiqlari"

Musiqa tinglash

1. "Shodiyona" Cholg`u kuylari turkumidan namunalar.
2. "Surnay navosi" An`anaviy cholg`u kuyi.
3. "Dilhiroj" O`zbek halq kuyi.
4. "Norim-norim" An`anaviy cholg`u kuyi.
5. "Duchava" An`anaviy cholg`u kuyi.
6. "Ramazon" Aytimlardan namunalar.
7. "Yangi tanovar" M.Mirzayev musiqasi.
8. "Alla" lardan namunalar.
9. "Yor-yor" lardan namunalar.
- 10 "Dorbozi" An`anaviy cholg`u kuyi.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "O`zbekistonim" Q.Ota she`ri, L.Mujdaboyeva musiqasi.
2. "Kitobim qo`limda" P.Mo`min she`ri, N.Norxo`jayev musiqasi.
3. "Dakang xo`roz" A.Mansurov musiqasi.
4. "Men oftobning qiziman" A.Nosirov she`ri, Sh.Yormatov musiqasi.
5. "Yaxshi bola" P.Mo`min she`ri, I.Hamroyev musiqasi.
6. "Archa qo`srig`i" A.Bo`riboyev she`ri, A.Muhamedov musiqasi.

Musiqa savodi. Do major-Sol major va lya minor-mi minor tonliklarini qiyoslab tinglash va kuylash misolida tonlik haqida umumiy tushuncha hosil qilish. Ularni turli ritmik tuzilishda (tovush cho`zimlarining almashishi, punkti ritm va turli o`lchovlarda) kuylash. Mazkur tonliklarda vokal mashqlarda hamda qo`shiq va kuylarning notaga qarb taktblab kuylash. Qo`shiqlar misolida 6/8 o`lchovi bilan tanishish. Mazku o`lchovda mashq va qo`shiq ("Chamanda gul") kuylash.

3-chorak (10 soat)

Mavzu: "Mavsum qo`shiqlari"

Musiqa tinglash

1. "Gul diyorim" E.Vohidov she`ri, M.Burhonov musiqasi.
2. "Qorbo`ron" A.Mansurov musiqasi.
3. "Mirzadavlat" An`anaviy cholg`u kuyi.
4. "Shoh moylar" Halq qo`shig`i.
5. "Nasrullo" An`anaviy cholg`u kuyi.
6. "Boychechak" (turli namunalarni tinglash).

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Biz askarmiz" I.Rahmon she`ri, N.Norho`jayev musiqasi.
2. "Oyim hursandlar doim" T.Ilhomov she`ri, Y.Shvars musiqasi.
3. "Kovushim" O`zbek xalq hazil qo`shig`i.
4. "Bahor keldi" O`zbek halq qo`shig`i.
5. "Sariq jo`ja" F.Alimov musiqasi.
6. "Navro`zim" Sh.Qurbanov she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.

Musiqa savodi. Major va minor tovush qatorini nota bilan kuylash. Major tovush qatorini avval choraktalik (notalarda 2 /4 do-do, re-re, mi-i va boshqalar), so`ng punktir ritmlar (, , , va hakozo) taktblab kuylash. O`qituvchi ovoziga jo`r bo`lib hamda mustaqil tarzda 4/4 o`lchovidagi aytim mashqlar, kuy va qo`shiqlardan parchalarni notalarga qarab kuylash. Sol major tonligining tuzilishin nota yozuvida o`rganib kuylash.

4- chorak (8 soat)

Mavzu: "Bahor fasli qo`shiqlari"

Musiqa tinglash

1. "Navro`zi Ajam" An`anaviy cholg`u kuyi.
2. "Bahor" O.Orifjonov she`ri, D.Omonullayeva musiqasi.
3. "Sarbozcha" An`anviy cholg`u kuyi.
4. "Bulbulcha" M.Qo`sboqov she`ri, M.Nasimov musiqasi.
5. "Arg`amchi" O`zbek halq kuyi.
6. "Lola" haqida qo`shiplardan namunalar.
7. "Yomg`ir yog`aloq" O`zbek halq qo`shig`i.

Jamoa bo`lib kuylash

1. "Gul terdi gullar" P.Mo`min she`ri, N.Norho`jayev musiqasi.
2. "Sho`x bolaman" S.Jabborov she`ri, X.Raximov musiqasi.
3. "Chaqqon bola" P.Mo`min she`ri, F.Alimov musiqasi.
4. "Antiqa musobaqa" P.Mo`min she`ri, N.Norho`jayev musiqasi.
5. "Hey lola" O`zbek halq qo`shig`i.

Boshlang`ich sinf darsliklarida tinglash va kuylash uchun asarlar talab darajasida berilgan. Bu o'quvchiga asarlarni sinf imkoniyatlari va o'quv yilining muhim sanalariga muvofiq tarzda tanlab o'qitish imkoniyatini beradi. Ayni bir paytda o'quvchi dasturga kiritilmagan, ammo badiiy yuksak, tarbiyaviy jihatdan muhim va o'quvchilar idrok - amaliyatiga mos bo'lgan yangi asarlardan keng foydalanish huquqiga ham egadir. Nota savodi, cholg'ucnulik raqs va harakatlar, shuningdek, musiqiy ijodkorligi faoliyati mashg'ulotlar mazmunida tavsif etilgan asarlar ham shartli ravishda berilgan. Dars sharoitiga qarab ularni almashtirish mumkin.

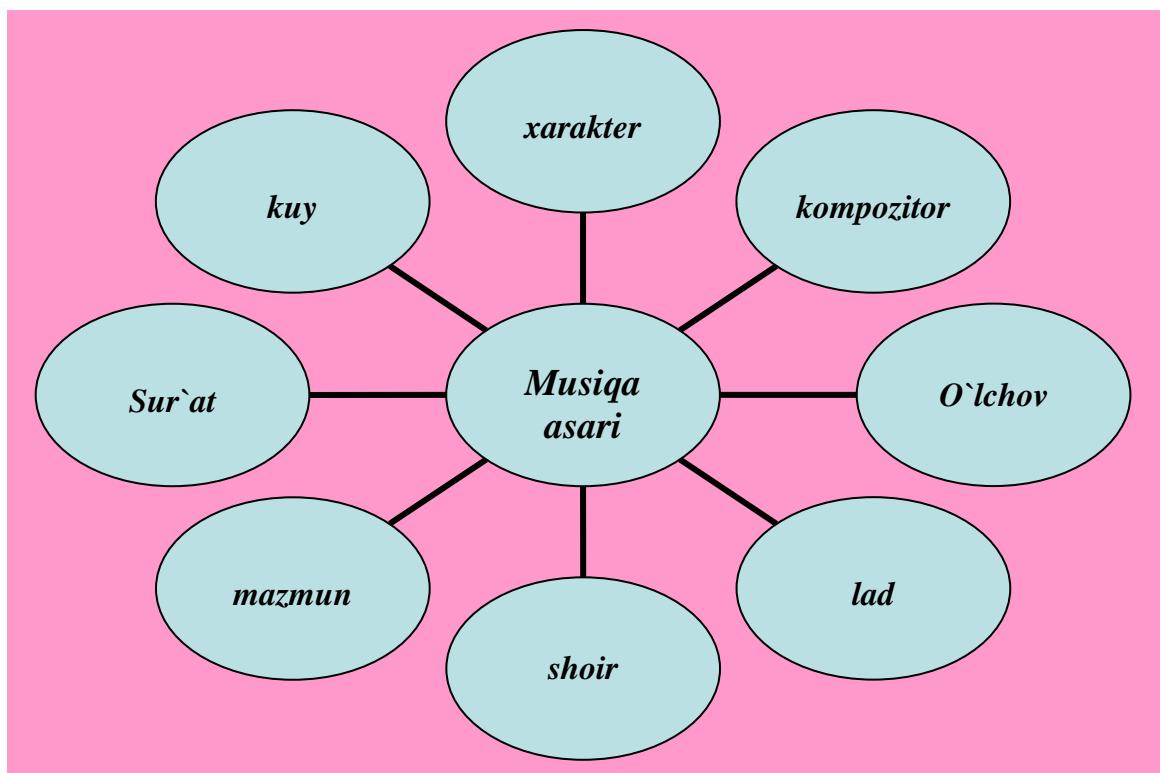
Bu esa darslarni rejorashtirishga va darslarga tayyorgarlik ko'rishda ijodiy yondashishi taqozo etadi. Bunda shunarsaga e'tiborini kuchaytirmok lozimki, garchi dasturda asarlar va mashg'ulotlar mazmuni har bir faoliyat turiga doir alohida-alohidako'rsatilgan bo'lsa-da, ammo darslarni rejorashtirishda va ularni o'tishdamusiqqa faoliyatlaridars mazmunidan kelib chiqishi va uning mohiyatini ochib berishi lozim bo'ladi. Shunday qilib, darsda musiqqa faoliyatları mantiqan birlashib, mazmunan bir butunlikni tarkib toptiradi.

2.3. Tajriba – sinov ishlari natijalarini aniqlash

3-sinf “Musiqa madaniyati” dasturidan Vatan, mustaqillik, diyorimiz, tabiat, mehnat, bolalik mavzularidagi qo’shiqlar o‘rin olgan. Bu qo’shiqlar o‘quvchilarda Vatanga muhabbat, uning kelajagiga sadoqat, mehnatsevarlik, estetik tarbiyalashda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Qo’shiq o‘rgatish jarayonida o‘rganiladigan qo’shiqqa emotsional munosabatni rivojlantirish, tasavvurni, musiqiy eshitish va xotirani o‘sirish, musiqaning ifoda vositalarining ahamiyatini tushunish, jarangli, kuychan, yengil tovushlarda kuylash, o‘zini va o‘rtoqlarini tinglay olish, jo‘rsoz bilan hamda jo‘rsozsiz kuylash, ikki-uch ovozli kuylash orqali garmonik eshitish qobiliyatini shakllantirish kabi vazifalar amalga oshirilishi ko‘zda tutilgan.

Tadqiqotning tajriba sinovlarini o‘tkazish uchun Qarshi shahridagi 5-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi tayanch qilib olindi. Tajriba - sinovda 3“a” va 3 “b” sinflardan 30 dan ortiq o‘quvchilar qatnashdi.

Musiqa ta’limida musiqa o‘qitishning zamonaviy texnologiyalari asosida 4-sinfda musiqa madaniyati darslarida «Aqliy hujum» «Klaster» usulini qo’llab o’tilgan 3– chorakda dars bo‘yicha taqsimlangan ikkita sinfda tadqiqot ishlarini olib bordik.

O‘qituvchi kuylash uchun qo‘sishiq tanlar ekan, avvalambor asarning badiiy qiymati, mazmuni, tarbiyaviy ahamiyati, obrazlar doyrasini sinchiklab tahlil qilib chiqadi. Olingen natijaga qarab qo‘sishiqni o‘rgatish metodlarini tanlaydi.

Tadqiqotning mavzusi, muammoning hozirgi kundagi ahvoli, predmeti, vazifalari, farazi va uni o‘tkazishning uslubiyoti aniqlandi, yetarli asoslar va dalillar yig‘ildi. Men o‘zimga biriktirilgan sinfda “O‘zbek xalq cholg‘u asboblari” mavzusiga doir adabiyotlar, dasturlar, qo‘llanmalar, 3“b” sinf musiqa o‘qituvchilarini darslari kuzatildi. Musiqa madaniyati darslarida o‘zbek xalq cholg‘u asboblari bilan tanishtirish jarayonida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini oshirish uchun zarur bo‘lgan asosiy tarkibiy qismlar tanlab olindi va unga tayyorgarlik darajasini ko‘rsatkichlari ishlab chiqildi; musiqiy mashg‘ulotlar mazmunini tashkil qiluvchi kuylash va tinglash uchun berilgan musiqa asarlari bilan tanishildi va ro‘yhatga kiritildi.

Musiqa madaniyati darslarida o‘zbek xalq cholg‘u asboblari bilan tanishtirish orqali ta’lim mazmuniga qo‘yilgan talablar mohiyati yangi dastur asosida o‘rganildi va o‘quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqildi. O‘quvchilarning darsga faolligini oshirishda dars jarayonida amalga oshirilgan o‘zbek xalq cholg‘u asboblari orqali kuylash, o‘quvchilar tomonidan qanday o‘zlashtirilayotganligini tekshirib ko‘rish uchun kirishildi.

Tabiiy tajriba – sinov mo‘ljallangan va ishlab chiqilgan ba’zi – bir vosita, uslublar dars jarayonida foydalanish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari tahlil qilindi. Bir tizimga solindi va umumlashtirildi, umumiylar xulosalar chiqarildi, ilmiy-amaliy tavsiyanomalar ishlab chiqildi.

Musiqa madaniyati darslarida bir nechta interfaol usullardan foydalanib, an’anaviy dars turlari bilan o‘quvchilarni qiziqtirish yo‘llari, ularni o‘zbek xalq cholg‘u asboblariga mehr uyg‘otish uchun bir necha dars ishlanmalaridan foydalanish mumkin. Bulardan “Kim ko‘p biladi” usuli bo‘lib, bunda kuylash va musiqa tinglash faoliyatining rivojlanishiga yaxshi natijalar beradi. Bu usulda o‘quvchilarga o‘qituvchi tomonidan bir nechta musiqa asarlari o‘zbek xalq cholg‘u asboblarida ijrosi tinglanib, ularni ritmi, sanog‘i, muallifi haqida ma’lumot

berishlarini, har bir o‘quvchi guruhlarga bo‘linib, bu muammoli vaziyatni tez va qisqa fursatda topib, javoblar yozilgan qog‘ozlarni o‘qituvchiga topshiradilar. Qaysi guruh tez va savollarga to‘g‘ri javob bergan bo‘lsa, o‘sha guruh g‘olib bo‘ladi.

Bu usuldan tashqari yana “Jumboq ko`chasi” usuli bo‘lib, bu ko‘proq musiqa savodi faoliyatining rivojlantirishda yordam beradi. O‘qituvchi bir hajmdagi karton qog‘ozlarga bittadan qirqta qisqa va aniq savollar yozib chiqadi. Savollar “nimaga va nima uchun” tamoyiliga moslab tuziladi. Masalan: o‘zbek xalq cholg`u asboblari nomlari haqida ma’lumot bering? o‘zbek xalq cholg`u asboblari guruhlari haqida ma’lumot bering? o‘zbek xalq cholg`u asboblari tarixi haqida nimani bilasiz? Va shu kabi savollar tuzilib, usulni qo‘llashdan avval barcha varaqlar yig‘ib olinib, aralashtiriladi va teskari qilib qo‘yib chiqiladi. O‘quvchilar birin-
ketin varaqqa tortib savolga javob beradilar. Agar savolga javob berilmasa, uni o‘quvchi qaytib joyiga qo‘yadi. To‘g‘ri javob bergan o‘quvchi varaqani o‘zida saqlab qoladi. Eng ko‘p varaqqa to‘plagan o‘quvchi g‘olib hisoblanadi.

Bu usullar musiqa madaniyati darslarida samarali natijalar beradi.

“Musiqa madaniyati” darslarida o‘zbek xalq cholg`u asboblari haqida musiqiy bilim va ko‘nikmalarni mustahkamlash, asar muallifi, boshqa yozgan asarlari haqida aytib o‘tiladi, lekin bu berilgan bilimlarni o‘zlashtira olishmaydi, biz choraklar bo‘yicha taqsimlangan mavzular bo‘yicha ikkita sinfda tadqiqot ishlarini olib bordik. 3-“a” va 3-“b” ni eksperimental sinf qilib oldik. 3-“b” sinfda chorak bo‘yicha berilgan mavzularni tushuntirib, doimiy holda dars o‘tdik, lekin 3-“a” sinfda xuddi shu o‘tilgan mavzular bo‘yicha o‘zbek xalq cholg`u asboblari haqida chuqur bilim berildi, ya’ni o‘quvchilar guruhlarga bo‘linib, o‘tilgan mavzu yuzasidan o‘qituvchi tomonidan savol tashlandi. Guruhga bo‘lingan o‘quvchilar o‘z fikrlarini mustaqil bayon etishdi, to‘g‘ri javob tanlab olindi, g‘olib guruh rag‘batlantirildi. Guruhga bo‘lingan o‘quvchilar o‘z fikrlarini mustaqil bayon etishdi, to‘g‘ri javob tanlab olindi, g‘olib guruh rag‘batlantirildi. Berilgan bilimlarni chorak yakunida savollar nazorati, yozma ish nazorati, o‘zbek xalq

cholg`u asboblari ijro yo‘llari bo‘yicha savol-javob qilinib, ikkala sinfdan imtihon tarzida olindi. Olingan natijalar quyidagi ko‘rsatkichda ekanligini ko‘rsatdi.

Yuqori daraja. Musiqa madaniyati darslarida o‘zbek xalq cholg`u asboblari nomlari, o‘zbek xalq cholg`u asboblari guruhlari, o‘zbek xalq cholg`u asboblari tarixi haqida xabardor.

O‘rta daraja. Yuqorida bayon qilingan mavzularda to‘liq xabardor bo‘lmasada, ma’lum tushunchalarga ega bo‘lgan o‘quvchilar.

Past daraja. o‘zbek xalq cholg`u asboblari haqida deyarli ma’lumotga ega bo‘lmasada, ma’lum tushunchalarga ega bo‘lgan o‘quvchilar.

Berilgan savollariga olingan javoblarning qay darajada ekanligini aniqlash maqsadida tajriba sinf va nazorat sinfi o‘quvchilarining bergan javoblarini quyidagi jadval asosida aniqladik.

1-jadval

<i>Nº</i>	<i>Sinflar yo‘nalishi</i>	<i>O‘quvchilar soni</i>	<i>Javob darajalari</i>	<i>Savol javoblari</i>		
				<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>1</i>	<i>Tajriba sinf</i>	30	<i>Yuqori</i>	15	16	14
			<i>O‘rtacha</i>	10	9	10
			<i>Past</i>	5	5	6
			<i>Jami</i>	30	30	30
<i>2</i>	<i>Nazorat sinf</i>	30	<i>Yuqori</i>	7	8	9
			<i>O‘rtacha</i>	10	10	11
			<i>Past</i>	13	12	10
			<i>jami</i>	30	30	30

Mazkur jadvaldan ko‘rinib turibdiki, biz ish olib borgan tajriba-sinov sinfda o‘quvchilarning o‘zbek xalq cholg`u asboblari haqidagi bilim, tushuncha va ko‘nikmalari nazorat sinfiga nisbatan anchagina yuqori.

Xususan, yuqori darajada javob bernalarni bir-birlariga solishtirib ko‘rganimizda, bu ikki sinf o‘quvchilari orasidagi tafovvt yaqqol ko‘zga tashlanadi.

Dars jarayonida o‘quvchilar fikrini o‘zbek xalq cholg`u asboblari mavzu yo‘nalishiga qaratish va turli shakl va uslublardan foydalanish yaxshi natija beradi.

2-jadval

№	<i>Sinflar yo`nalishi</i>	<i>O`quvchilar soni</i>	<i>Javob darajalari</i>	<i>Savol javoblari</i>		
				<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>1</i>	<i>Tajriba sinf</i>	<i>30</i>	<i>Yuqori</i>	<i>15</i>	<i>16</i>	<i>14</i>
<i>2</i>	<i>Nazorat sinf</i>	<i>40</i>	<i>Yuqori</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
<i>3</i>	<i>Oradagi farq</i>	<i>40</i>	<i>Yuqori</i>	<i>8</i>	<i>8</i>	<i>5</i>

Tajriba-sinov sinfda yuqori darajada javob bergan o‘quvchilar soni 14 tadan 16 tagacha bo‘lgani holda, nazorat sinfidagi bu ko‘rsatkich 7 tadan 9 tagacha bo‘lgan. Taqqoslash natijasida tajriba sinfda yuqori darajadagi o‘quvchilar soni 5 tadan 8 tagacha farq qilishi aniqlandi. Shundan kelib chiqqan holda olib borgan ilmiy tadqiqot ishlarimiz nazorat sinfiga nisbatan unumliroq bo‘ldi.

Darslar jarayonida o‘quvchilar fikrini ma’lum mavzu yo‘nalishga qaratish va turli shakl va usullardan foydalanish yaxshi natija beradi.

Tadqiqot nihoyasida tajriba guruhi o‘quvchilari bilan nazorat savollari bo‘yicha anketa o‘tkazilganda, ularning dunyoqarashlari, o‘zbek xalq cholg‘u asboblari haqidagi qarashlari ijobjiy tomonga o‘zgarganligiga guvohi bo‘ldik. Mahsus dars o‘tish metodikasi va uning mazmunidan kelib chiqib, tajriba –sinov ishlarida qatnashgan o‘quvchilarning dasturdagi o‘zbek xalq cholg‘u asboblaridan foydalanish ko‘nikmasi, ijro uslubi va mahorati, hamda shular vositasida yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llanilishi orqali ularning estetik tarbiyalanganlik darajalarini asoslovchi tajriba jarayonida ular tomonidan qayd qilingan ko‘rsatkichlarga nisbatan ijobjiy o‘sish ro‘y bergenligi aniqlandi. Bu boradagi holat tadqiqot nihoyasida tajriba – sinov ishlarining muvofiqiyatli kechganligi tadqiqot ishining pedagogik va ilmiy jihatdan to‘g‘ri tashkil etilganligi va samarali bo‘lganligidan dalolat beradi.

Pedagogik tajriba – sinov natijalarini tahlil etishda o‘quvchilarni o‘zbek xalq cholg‘u asboblarini o‘rganish estetik sifatlarini o‘sish dinamikasi va pedagogik texnologiyalarni tadbiq etilgan natijalarini bilish uchun matematik – statistika metodi qo‘llanildi. O‘quvchilarni tajribadan keyingi o‘zlashtirishlari quyidagi jadvalda aks etgan.

O‘quvchilarning tajribadan keyingi o‘zlashtirish darajalari.

Sinflar	O‘quvchilar soni	O‘zlashtirish darajalari		
		Yuqori	O‘rta	Past
Tajriba	30	15	10	5
Nazorat	30	7	10	13

Olingan natijalardan o‘qitish samaradorligini baholash mezonida tajriba guruhining, nazorat guruhining o‘zlashtirish darajasidan yuqoriligin ko‘rish mumkin. Bundan ma’lumki tajriba sinfidagi o‘zlashtirish nazorat sinfidagi o‘zlashtirishdan yuqori ekan. Demak, umumiyo‘rta ta’lim maktablari 3-sinf o‘quvchilarining o`zbek xalq cholg‘u asboblarini o`rganishlari bo‘yicha o‘tkazilgan tajriba – sinov ishlarining samaradorligi aniqlandi.

X u l o s a

Boshlang‘ich sinflarda musiqa madainiyati darslarini o‘tish texnologiyasi mavzusida madaniyati darslarini kuzatish, tajribali o`qituvchilarni ish uslublarini o`rganish, boshlang`ich sinf o`quv materiallarini tahlil qilish va musiqa madaniyati darslarini tashkil etishga doir adabiyotlar bilan tanishish borasida quyidagi xulosaga keldik.

1. **Boshlang‘ich sinflarda musiqa madainiyati darslarini o‘tish texnologiyasiga** doir uslubiy tavsiyalar berishning asosiy maqsadi hozirgi kunda davlatimiz kelajagi bo‘lgan yosh avlodni har tomonlama komil inson qilib, tarbiyalashdan biridir. Endilikda yoshlarni Vatanga sevgi-muxabbat, milliy qadriyatimizga sadoqat ruhida tarbiyalash o‘qituvchi tarbiyachilar oldida turgan kechiktirib bo‘lmaydigan vazifalardandir.

2. Musiqa madaniyati darslarini dastur asosida rejorashtirishda musiqaviy faoliyatlar qo`llash musiqa o‘qituvchilarning musiqa madaniyati fani tuzilishi va prinsiplari asosida darslarni tashkil etishdagi kasbiy tayyorgarliklari bilan bog`liqdir. Maktab o‘quvchilarining ruhiy dunyosini shaklantirishda, ularning keljakdagi rivojlantirishda musiqa o‘qituvchisining xizmati ham kattadir.

3. Maktabda musiqa ta’limining asosiy maqsadini amalga oshirishda yangi dasturda o‘quv materialarning talqin etilishi nazariy va amaliy ahamiyatga egadir. Chunki barcha fanlar qatori musiqa ta’limi jarayonida ham bugungi kunda yangi dasturlar, qo’llanmalar tezkorlik bilan joriy qilinmoqda.

4. Musiqa fani o‘qituvchisi o‘z fanini musiqani sevish, unga ishtiyoq bilan yondoshishi o‘qituvchilarni yaxshi kurishi, musiqa san’ati vositalari bilan o‘qitish va tarbiyalashga qiziqish lozim.

5. Musiqa madainiyati darsini o‘tish musiqa o‘qituvchisining o‘quv materiallarini tug‘ri qo‘lash orqali musiqa darslarini tashkil etishda o‘ziga xos pedagogik va amaliy jihatdan tayyorgarligini talab etadi.

6. Musiqa madaniyati darslarini o‘qitsiga doir metodik tavsiyalar birinchidan, o‘qituvchidan yetarli pedagogik yo‘nalishni ifodalaydi, ikkinchidan o‘qituvchidagi

muayyan, zarur musiqiy bilim, ko‘nima malakalar hajmi va uning darajasi bilan belgilanadi.

7. Musiqa madaniyati darslarining yil, chorak, dars mavzulari hamda musiqiy faoliyatlar asosida tashkil etilishining asosiy maqsadi va mazmuni birinchidan, o‘quv materiallaridan to‘g‘ri foydalanishdagi pedagogik vazifalarni yechishga: bunda o‘quv materialalrning bolalar bilim va malakalariga yoshlik xususiyatlariga mosligi va bularni mustahkamlash tamoyillariga amal qilishga, ikkinchidan esa dars mazmunini takomilashtirish va musiqiy rivojlantirishga yo‘naltirilgandir.

8. Musiqa madaniyati darslarini o‘tishda musiqiy faoliyat turlarini qo‘llash uslublari doir bilimlar asosida ushbu malakaviy biitruv ishida umumiyo‘rta ta’lim maktablari 3-sinf o‘quvchilarining o‘zbek xalq cholq‘u asboblarini o‘rganishlari bo‘yicha o‘tkazilgan tajriba – sinov ishlarining samaradorligi aniqlandi.

A d a b i y o t l a r

- 1 . O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. Barkamol avlod orzusi. –Toshkent: O‘zbekiston, 1998. –20-29 b.
  2. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod orzusi. – Toshkent: O‘zbekiston, 1998.- 31-61 b.
  3. Karimov I. A. “Yuksak ma’naviyat –yengilmas kuch” Toshkent: 2008-y 176 b
  4. Karimov I.A. Istiqlol va ma’naviyat. –Toshkent: O‘zbekiston, 1995.
  5. Karimov. I.A. Barkamol avlod orzusi Toshkent “O‘qituvchi” nashriyoti 1999
  6. Асафьев Б.В.Музыкальная форма как процесс. Л.:Госуд.муз. изд.,1973г.,
  7. Akbarov A.I. Musiqa lug‘ati. Toshkent 2000 yil.
  8. Begmatov S, Mamirov Q, Mansurov A, Karimova D, Ro‘ziyev I. 6-sinf uchun dasrlik G‘. G‘ulom nomidagi “Adabiyot va San’at” nashriyoti. Toshkent 2001 yil.
  - 9.Nurmatov X. Norxo`jayev N, MirrahimovA.Musiqa 3-sinf darslik T., 2002 yil.
  10. Nurmatov X. Musiqa 2-sinf darslik Toshkent 2001 yil
  11. Omonullayev D.«O’zbek maktablarida musiqa ta’limi mazmuniga bo’lgan zamonaviy talablar» nomli ilmiy ishi T., 1990 y.
  12. Omonullayev D. «Umumiy ta’lim maktablarida musiqa dasturlari» T.,1992 y.
  13. Ochilov M.“Muallim qalb me’mori” Saylanma.Toshkent. O‘qituvchi 2000 yil.
  14. Omonullayeva D. Darsda xalq merosi o‘rganish. Boshlang‘ich ta’lim 1993
  - 15.Milliy istiqlol g‘oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar.-T.,O‘zbekiston, 2000 y,
  - 16.Umumiy o‘rta ta’limning DTS va o‘quv dasturi 6 maxsus soni. T., 1999 yil.
  17. Mansurov A., Karimova D.. Musiqa 5-sinf uchun dasrlik .Toshkent-2001 yil.
  17. Ibrohimov O., Sadirov J. 7-sinf uchun darslik T., 2001 yil.
  18. Rajabov S.R. «Tarbiya va o’qitish haqida klassik ta’limot» «Fan» T.,197I.
  19. Soipova D. Musiqa o‘qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent. 2009.
  20. Internet ma’lumotlari
- WWW.Ziyonet.
- Pedagog.uz.